

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

Bakalářská práce

Analýza barokního textu

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.

Autorka práce: Lucie Kuklová

studijní obor: Bohemistika

ročník: 3.

2009

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci na téma: *Analýza barokního textu* vypracovala samostatně pod vedením doc. PhDr. Marie Janečkové, CSc., pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice 16. července 2009

Lucie Kuklová

Děkuji paní doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za odborné vedení, cenné připomínky, trpělivost a pomoc při práci.

Anotace

Analýza barokního textu

Tématem bakalářské práce je jazyková analýza textů z období vrcholného baroka. Jedná se o tři kázání Bohumíra Hynka Josefa Bílovského ze souboru *Coelum vivum...* (1724). Hlavní pozornost je věnována hláskoslovné rovině textu. Cílem práce je popis stavu dobového jazyka.

Práci dělíme na část teoretickou a praktickou. Teoretická část obsahuje přehled humanistických a barokních gramatik, následuje charakteristika hláskoslovných jevů, které z mluvené češtiny pronikaly do psaného a tištěného jazyka. Připojena je také kapitola věnovaná kazateli a světcům, o nichž jsou kázání.

V praktické části se zabýváme analýzou jednotlivých hláskoslovných jevů, které se objevily v barokních textech a porovnááme získané údaje. Využíváme především metodu statistickou. V absolutním závěru se pokusíme zhodnotit úroveň spisovného jazyka v první polovině 18. století.

Baroque text analyses

Annotation

The main subject of my bachelor work is the text language analyses of the baroque high season. The main aim of my work is to describe the state of the period language. My main focus was on spelling body of the text and therefore, I have chosen a collection *Coelum vivum...* (1724) Bohumir Hynek Josek Bílovský. This collection consists of the three preachings.

My work is divided into theoretical and practical parts. The theory section includes the reviews of the scholastic and baroque grammars, following by main feature of spelling that were taken from spoken Czech into written one. Last but not least, I have added up a section devoted to preacher and saints who featured in the preachments.

The practical section analyses every single spelling feature that were discovered in the baroque texts. Consequently, the gained knowledge can be compared by using the statistical method. I have tried to concentrate on evaluation the level of written language in the first half of the 18th century in the conclusion.

Obsah

ÚVOD.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1. Český jazyk v období humanismu.....	10
2. Nejvýznamnější gramatiky barokního období.....	11
2. 1. Česká mluvnice.....	11
2. 2. Brus jazyka českého.....	12
2. 3. Žáček.....	12
2. 4. Čechořečnost.....	13
3. Popis analyzovaných hláskových jevů.....	13
3. 1. Protetické <i>v</i> -.....	13
3. 2. Diftongizace <i>ú</i> > <i>ou</i>	14
3. 3. Diftongizace <i>y</i> > <i>ej</i>	15
3. 4. Úženi <i>é</i> > <i>í</i>	17
4. Bohumír Hynek Josef Bílovský.....	18
5. Světci a biblické postavy, kterým jsou zasvěcena analyzovaná kázání.....	19
5. 1. Tři králové.....	19
5. 2. Svatý Fabián.....	20
5. 3. Svatý Šebestián.....	21
5. 4. Svatý Petr.....	21
5. 5. Svatý Pavel.....	22
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	24
6. Na den svatých Třech králův.....	24
6. 1. Protetické <i>v</i> -.....	24
6. 2. Diftongizace <i>ú</i> > <i>ou</i>	29
6. 3. Diftongizace <i>y</i> > <i>ej</i>	29
6. 4. Úženi <i>é</i> > <i>í</i>	33
7. Na den svatých Fabiána a Šebestiána.....	43
7. 1. Protetické <i>v</i> -.....	43
7. 2. Diftongizace <i>ú</i> > <i>ou</i>	47
7. 3. Diftongizace <i>y</i> > <i>ej</i>	48
7. 4. Úženi <i>é</i> > <i>í</i>	53

8. Na slavnost svatých apoštolů Petra a Pavla	63
8. 1. Protetické <i>v</i> -.....	63
8. 2. Diftongizace <i>ú</i> > <i>ou</i>	70
8. 3. Diftongizace <i>y</i> > <i>ej</i>	71
8. 4. Úženi <i>é</i> > <i>í</i>	77
ZÁVĚR.....	89
LITERATURA.....	93

ÚVOD

Tématem bakalářské práce je jazyková analýza tří textů z období vrcholného baroka. Jde o komplexní pohled na příznakové rysy plánu hláskoslovného, které se odklánějí od humanistického úzu. Roviny tvaroslovná, syntaktická a lexikální nebudou z důvodu značného rozsahu práce zkoumány. Předmětem analýzy jsou kázání Bohumíra Hynka Josefa Bílovského: *Na den svatých Třech králův*, *Na den svatých Fabiána a Šebestiána* a *Na slavnost svatých apoštolův Petra a Pavla*, která se nacházejí v souboru *Coelum vivum...* (1724).¹ Naší prací bychom chtěli přispět k poznání úrovně češtiny v 1. polovině 18. století.

Práci dělíme na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se nejdříve zaměříme na popsání nejdůležitějších humanistických a barokních gramatik, které byly vydány v rozmezí let 1533 – 1672. Jedná se o období mezi prvním vydáním *Náměšťské mluvnice* a Rosovy *Čechořečnosti*. V tomto oddílu se budeme opírat o práci Františka Cuřína *Vývoj spisovné češtiny* (1985) a Ondřeje Koupila *Grammatykáři* (2007). Dále se věnujeme teoretickému popisu jednotlivých příznakových hláskoslovných jevů: protetické *v-*, diftongizace *ú > ou*, diftongizace *ý > ej* a úžení *é > í*. Na závěr každé kapitoly věnované určitému jevu připojíme i názory soudobých gramatiků na tuto problematiku. V této části práce budeme vycházet především z práce Jaroslava Poráka *Humanistická čeština* (1983) a z *Historické mluvnice češtiny* (1986) kolektivu autorů Arnošta Lamprechta, Dušana Šlosara a Jaroslava Bauera. V dalším teoretickém úseku se budeme zabývat osobou autora, Bohumírem Hynkem Josefem Bílovským. Podklady pro zpracování jeho životopisu nám poskytla především publikace Milana Kopeckého *Starší slezští kazatelé* (1970). V poslední kapitole věnované teorii přineseme základní údaje o světcích a biblických postavách, o nichž jsou námi analyzovaná kázání. K této problematice poskytla východisko publikace Josefa Heyduka *Svatí církevního roku* (2001).

V praktické části se zaměříme na vlastní analýzu textů. Každému textu a každému analyzovanému jevu se budeme věnovat zvlášť. Jak jsme již uvedli výše, předmětem analýzy jsou díla pocházející ze souboru *Coelum vivum: Na den svatých Třech králův* (s. 52 – 65), *Na den svatých Fabiána a Šebestiána* (s. 65 – 79) a *Na slavnost svatých apoštolův Petra a Pavla* (s. 432 – 456). Během rozboru jsme se snažili

¹ *Coelum vivum et firmamentum dogmatum Christi ... Oppaviae, J. V. Schindler 1724. Knihopis č. K01135. Pracovali jsme s digitálními kopiemi originálu z SVK Plzeň, sg. N 158073.*

zaznamenat počet příznakových a nepříznakových jevů a rozdíl mezi nimi. Pro přehlednost jsme na závěr každého dílčího úseku získané údaje vložili do tabulky a graficky znázornili. K lepší orientaci v textu slouží také příklady ukázek, které doprovázejí každý zkoumaný jev.

Hlavním cílem naší práce, který byl zmíněn již na úplném začátku, je zjistit úroveň českého jazyka v 1. polovině 18. století, v jakém rozsahu byl jazyk autora ovlivněn hláskovými změnami pronikajícími z mluvené češtiny a nakolik se lišil jazyk tištěné produkce od humanistické spisovné normy.

I. Teoretická část

1. Český jazyk v období humanismu

V 16. století vzniklo na našem území několik mluvnic, které jsou projevem českého humanismu utrakvistického. Tento humanismus v sobě spojoval náboženské cítění s humanistickou touhou po plném, bohatém životě a s humanistickým pěstováním věd a umění. Jednalo se o humanismus národní a vědecký, také k jazyku se přistupovalo z hlediska vědy. Autoři těchto gramatik pokládají za vzorové jazyky latinu a řečtinu, často se snaží dokázat příbuznost češtiny právě s řečtinou. Všímají si především hláskosloví, správné výslovnosti a pravopisu. Všichni autoři také často češtinu vyvyšují nad ostatní jazyky, vyznávají se z lásky k ní a snaží se ji oprostít od cizích vlivů.²

Z gramatik vzniklých v 16. a na počátku 17. století si nyní připomeneme tři nejvýznamnější: *Gramatika česká*, *Deklarací na gramatiku českou* a *Gramaticae bohemicae libri duo*.

Nejstarší mluvnicí této doby je *Náměšťská mluvnice* (*Gramatyka česká v dvoji stránce, Orthographia předkem, Etymologia potom*) z roku 1533, kterou sepsali Beneš Optát, Petr Gzel a Václav Filomates. Mluvnice byla vytištěna v Náměšti nad Oslavou a východiskem k ní se stal překlad Nového zákona. Cílem této mluvnice bylo sjednocení pravopisné normy, ustálení hláskoslovných a tvaroslovných jevů. Autoři se staví proti užívání pomocného slovesa *býti* ve 3. osobě indikativu préterita a proti duálovým tvarům. V úvodu také autoři vysvětlují, že nechtějí obohacovat češtinu o latinská slova, ale zatím je potřebují k výkladu. Náměšťská mluvnice byla dobově oblíbená a vážil si jí například známý pražský tiskař Jiří Melantrich z Aventina.³

Roku 1571 dopsal Jan Blahoslav dílo *Grammatica česká*,⁴ skládající se ze dvou částí: z *Deklarací na Grammatyku českou* a z *Přidání některých věcí k Grammatyce české příhodných*. Jedná se o komentovaný opis *Náměšťské mluvnice*, ovšem Blahoslav je často opačného názoru než autoři mluvnice. Jako člen Jednoty bratrské byl zastáncem tradičnějších názorů na jazyk. Ve své práci hájí užívání pomocného slovesa *býti* ve 3. osobě indikativu préterita i duálové tvary. Naopak v hláskosloví se staví proti

² Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 40-41.

³ Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 42-43.

⁴ Mluvnice zůstala v rukopise až do roku 1857, kdy ji ve Vídni vydali I. Hradil a J. Jireček. Nové, kritické vydání připravili M. Čejka, D. Šlosar, J. Nechutová (Brno 1991) – *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 15-16.

novějších změnách, mezi něž patřila diftongizace *y* > *ej*, úžení *é* > *í* a protetické *v-*. Ponechává i dvojí *l* a novější tvary neuznává ani v tvarosloví.⁵

První systematickou mluvnici sepsal až Vavřinec Benedikt z Nudožer. Jedná se o spis s názvem *Grammaticae bohemicae libri duo*, který vyšel v roce 1603.⁶ Nudožerský podává obraz českého jazyka na základě *Bible kralické*. V knize nalezneme výklad o pravopise a výslovnosti, přehled tvarosloví a skladby jednoduché věty. Rozlišuje tvary spisovné a lidové, mezi něž řadí rozšířenou diftongizaci *y* > *ej* a úžení *é* > *í*. Uvádí již i složené skloňování přídavných jmen.⁷

2. Nejvýznamnější gramatiky barokního období

V této kapitole se zaměříme na čtyři gramatiky, které nejvíce ovlivnily podobu spisovného jazyka.

2. 1. Česká mluvnice

Tato gramatika mezi prvními znázorňuje obraz českého jazyka doby pobělohorské. Mluvnice je psána latinsky⁸ a jejím autorem je jezuita Jan Drachovský. Gramatika byla vydána v Olomouci roku 1660 Matějem Václavem Šteyerem.⁹

Česká mluvnice je rozdělená do pěti částí: hláskosloví, tvarosloví, ortografie, kvantita sylab a nepříliš obsáhlá syntax. Při charakteristice některých jevů se Drachovský dovolává starších pramenů. Například cituje knihu Jiřího Melantricha z Aventina z roku 1580.

Zachovává staročeské tvary přechodníku přítomného, to znamená stejný tvar pro maskulinum a neutrum, kdežto všichni ostatní uváděli stejný tvar pro femininum a neutrum. Jako možnou dále uváděl u adjektiv v nominativu singuláru maskulin diftongizovanou koncovku *-ej*, naopak v plurálu připouští jen koncovku *-í*. V ženských tvarech připouštěl koncovku zúženou i nezúženou. Za elegantní pokládal infinitiv bez *-i*.¹⁰

⁵ Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 43-45.

⁶ Nové vydání pochází od Nancy Smithové (Ostrava 1999) – *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 18.

⁷ Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 45-46.

⁸ Její latinský název je *Grammatica bohēmica*.

⁹ Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 61.

¹⁰ Koupil, O.: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Praha: Karolinum, 2007, s. 156-159.

2. 2. Brus jazyka českého

Celý název této mluvnice je *Lima linguae bohemicae, to jest Brus jazyka českého nebo Spis o poopravení a naostření řeči české*. Jejím autorem je další jezuita Jiří Konstanc, mluvnice byla vydána roku 1667 v pražské akademické tiskárně a věnována Tomáši Pešinovi z Čechorodu¹¹. Jedná se o nejspolehlivější mluvnické dílo této doby, které je psáno paralelně česko-latinsky.

Všechny hláskoslovné, tvaroslovné a pravopisné nedostatky shrnuje autor v úvodu a nazývá je *drtinou*. Gramatika je dále rozdělena do čtyř oddílů, které zahrnují etymologii, tvarosloví, prozódii a ortografii. Kniha obsahuje přetisk Drachovského pojednání o přechodnících, Konstanc rovněž přejal Drachovského deklinační systém zakládající se na genitivu singuláru. Odmítá rozlišování dvojího imperativu, pro skloňovací paradigmatu složených adjektiv připouští jak tvary se starým *-ý*, tak tvary s novým diftongizovaným *-ej*. Jako možné dále uvádí tvary s novým zúženým *-í* i se starým nezúženým *-é*. Ve svém díle se Konstanc pokouší o tvoření nových slov, z puristického stanoviska bojuje proti úpadku českého jazyka, ale nepřijímá dialektismy.¹²

2. 3. Žáček

Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti je název drobné mluvnické práce jezuita Matěje Václava Šteyera, která byla vydána roku 1668 v pražské akademické tiskárně. Tato jazyková studie je psána jako dialog mezi Mistrem a žákem, proto se často užívá pouze zkrácený název *Žáček*.

Šteyer zde nepřichází s žádnou novou gramatickou koncepcí, v deklinaci a konjugaci se inspiroval *Českou mluvnici* Jana Drachovského, zásady ortografie přejímá z kralického tisku.¹³

Tato příručka však byla dobově velmi oblíbená. Dobovému čtenáři byla blízká svou dialogickou formou, také přinášela různé příklady a návody na cvičení.

¹¹ Tomáš Pešina z Čechorodu byl považován za obhájce starobyklých českých tradic.

¹² Koupil, O.: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Praha: Karolinum, 2007, s. 159-169.

¹³ Koupil, O.: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Praha: Karolinum, 2007, s. 169-176.

2. 4. Čechořečnost

Mezi nejvýznamnější gramatiky této doby patří *Čechořečnost seu Grammatica linguae bohemicae* Václava Jana Rosy, jediného nekneže mezi ostatními autory. Rosova kniha vyšla roku 1672 v Arnoldově tiskárně.

Čechořečnost má čtyři části: pravopis, tvarosloví, syntax a prozódii. Pro instrumentál plurálu maskulin uvádí Rosa vedle řádné koncovky **-y** ženskou koncovku **-ami** a dokonce i duálovou koncovku **-ama**. Neutra na **-ko**, **-no** mají v dativu plurálu zakončení **-ám**. U tvrdých adjektiv užívá vedle starších tvarů i podoby novější s diftongizovaným **-ej** či zúženým **-í**. U sloves náležejících ke vzoru *trpět* doporučuje v indikativu přítomnosti používat koncovku **-í**, proti unifikované koncovce **-ejí**. Také upřednostňuje hyperkorektní infinitivní koncovku **-cti** a zamítá protetické **v-** jako zbytečné, připouští je však z důvodů prozodických. Je zastáncem častějšího užívání přechodníků a uvádí i tvary nářeční. Ale především Rosa neblaze proslul často chybným a zbytečným tvořením nových slov.¹⁴

3. Popis analyzovaných hláskových jevů

V této kapitole se zaměříme na popis hláskových jevů, které budou dále předmětem zkoumání v naší analýze. Na závěr každé kapitoly připojíme názory, které na uvedené příznakové jevy zaujímali jednotliví gramatikové.

3. 1. Protetické v-

Protetickými a hiátovými hláskami nazýváme neetymologické hlásky, které se vyskytují na počátku slova před vokály, řidčeji před konsonanty. Počáteční **o-** mělo ve staré češtině výrazný sklon k přijímání protetických a hiátových hlásek. Protetické hlásky vznikaly v absolutním počátku věty po pauze, hiátové hlásky pak vznikaly v proudu řeči mezi vokály.¹⁵

Protetické **v-** se objevuje ve 14. století a ve stoletích následujících se šíří. Jeho dnešní územní rozsah je přibližně ze 16. století. Protetické **v-** se vyskytuje v nářečích v Čechách a v západní polovině Moravy. Na východní polovici Moravy je **o** bez

¹⁴ Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 61-63.

¹⁵ Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J.: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 98.

proteze.¹⁶ Protetické *v-* tedy nikdy plně neproniklo do spisovného jazyka, ve spisovných textech se vyskytovalo v různých dobách v různé míře.

Studie Jaroslava Poráka *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis* ukazuje, jaký byl postoj jednotlivých gramatiků k protetickému *v-*. Uvádí, že *Náměšťská mluvnice* se k této problematice nevyjadřuje a v jejím textu se vyskytuje převážně *o-*. Proti tomu v mluvnici Matouše Benešovského se s protezí setkáme častěji. Tvary s protetickým *v-* se ve své práci zabýval také Jan Blahoslav, který připouští *v-*, pokud tyto tvary mohou zabránit jazykové nejednoznačnosti a nepřesnosti. Také přiznává, že v užívání protetického *v-* panuje značná nejednotnost a jeho výskyt je častější v mluveném úzu. Vavřínek Benedikt Nudožerský připouští užívání protetického *v-* v hiátu mezi dvěma vokály a také v poezii z metrických důvodů, stejně tak Václav Jan Rosa. S protetickým *v-* v zásadě nesouhlasí a ve svých pracích se proti němu staví Jiří Konstanc i Matěj Václav Šteyer. Šteyer dále připomíná, že se *v-* má psát ve slovech jako *voják, voda, vosk*, tedy varuje před hyperkorektním užíváním podoby bez *v-*. Oba posledně zmiňovaní autoři však mají protetické *v-* i u řady slov z běžného denního života, jako *votep, voprat, voráč*.

Z uvedené studie vyplývá, že gramatikové 17. století v teorii vycházejí z kralického úzu. V praxi se však u běžně užívaných slov setkáme s podobou s protetickým *v-*, která byla nadále považována za obvyklou. Oproti tomu podoba s *o-* se tehdejšími uživateli jazyka jevila jako knižní.¹⁷ Protetické *v-* v psané podobě pronikalo převážně do tisků populárně naučných či zábavných. Naopak v textech náboženského, filozofického či vzdělávacího charakteru se varianty s *v-* vyskytují pouze ojediněle, jak ostatně dokazuje naše analýza.

3. 2. Diftongizace *ú > ou*

K diftongizaci *ú > ou* uvnitř a na konci slova dochází na konci 14. století, již od dvacátých let 16. století začíná v tiscích převažovat podoba s *ou* a od poloviny 16. století se *ú* objevuje pouze ojediněle. Na začátku slova, po předponě a ve spězkách proniká tato změna později a pomaleji, liší se také dobový úzus. Řada diferencí má nářeční podklad, někdy se jedná také o morfologickou alternaci *u-/ú-*.¹⁸ Diftong *ou* se

¹⁶ Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, D.: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 98-99.

¹⁷ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 131-132.

¹⁸ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 107.

tiskne i píše výhradně jako **au**, tato podoba je zachována až do roku 1849, kdy je diftong **au** nahrazen i v písmu diftongem **ou**.

Kvantita počátečního **u-** není příliš popsána. Samohláska **u** na začátku slova se psala obvykle literou **v**, označování délky se nad touto literou nevžilo. Sporadicky se kvantita značila spřežkou **uu** či **uo**, ale ani jeden způsob nebyl příliš častý.

Podoby s **au** se nejprve začínají objevovat v lékařské literatuře, například slovo *aud* se velmi brzy vyskytuje pouze v této jediné podobě. Naopak v náboženské a právnické literatuře je tvarů s počátečním **au-** málo.

Gramatikové se k otázce **v-/au-** na začátku slova vůbec nevyjadřují, proto Porákova studie vychází pouze z jejich vlastního úzu. V textu *Náměštské mluvnice* se vyskytují obě podoby, převažují však tvary s **v-**. V mluvnici Jana Blahoslava převažují více podoby s **au-**. Jiří Konstanc dává teoreticky přednost podobám s **v-**, tedy úzu Kralické bible. Naopak Šteyer upřednostňuje psaní podle soudobého mluveného úzu, to jest podobu s **au-**. Stejně tak i Rosa, který se navíc jako první zabýval tímto jevem z hlediska slovtvorného. Z uvedené studie vyplývá, že soudobé mluvnice více preferovaly podoby s **au-**.¹⁹

3. 3. Diftongizace **y** > **ej**

Diftongizace **y** > **ej** se v literárních památkách objevuje od konce 14. století. V neliterárních památkách se jako nejstarší doklad uvádí vlastní jméno *Tejnec* z 12. století, ale jsou jisté pochybnosti o původnosti tohoto jevu, příčinou této podoby může být i německá výslovnost českých jmen.²⁰ V 15. století je dokladů diftongizace **y** > **ej** poměrně málo, nejstarší tisky zachovávají **y**. Teprve ve 20. letech 16. století se začíná v tiscích objevovat **ej**, a to nejprve ve kmeni slov a v předponě **vý-**. O něco později se **ej** prosazuje i v koncovkách adjektiv. Málo pronikalo **ej** po slovesech *býti* a *bývati*.²¹

Podoby s **ej** převládaly u slov z běžného denního života, jako například *tejden*, *mejdlo*, *mlejn*. Časté byly také v předponě **vý-**, což dosvědčují slova jako *vejklad* či *vejskok*. Diftong **ej** se také prosadil v odborných názvech z oblasti administrativně právní, zemědělské, botanické, v lékařství a u názvů živočichů. Existuje také celá řada slov, která se objevují pouze s **y**. Většinou se jedná o výrazy, které se soudobým uživatelům jevily jako knižní a v běžné mluvě se téměř nevyskytovaly. Diftongizovaná

¹⁹ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 115-116.

²⁰ Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J.: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 107.

²¹ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 134.

podoba v koncovkách tvrdých adjektiv se vyskytuje především v nářečí či běžné mluvě bez lokálního zabarvení. Častější je v tiscích, jejichž jazyk je blízký jazyku mluvenému. Ale od konce 16. století **-ej** v koncovkách ustupuje i zde, což je zřejmě způsobeno vlivem kralického úzu. Diftongizace **í** po sykavkách je doložena jen ojedinele.

Dále se budeme zabývat postoji jednotlivých gramatiků k pronikání **ej** do spisovného úzu, které nám opět přináší Porákova studie. Přitom je třeba rozlišovat diftongizaci v kmeni slova a v koncovkách adjektiv. *Náměšťská* ani Blahoslavova gramatika se k této problematice přímo nevyjadřují, v jejich textu však převládá ve kmeni slov podoba s **-ej-**, v koncovkách se vyskytují pouze podoby s **-ý**. Matouš Benešovský má ve své mluvnici v paradigmatech zájmen a tvrdých adjektiv pouze koncovku **-ý**, v kmeni některých slov se objevují tvary s **-ej-**. Nudožerského gramatika dokládá, že se psané **ý** v Čechách vyslovovalo jako **ej**. Mluvnice ze 17. století pak postupně připouštějí **ej** i do spisovného jazyka a do tiskařského úzu. Matěj Václav Šteyer se ve svém *Žáčku* staví jednoznačně za psaní **-ej-** ve kmeni, protože podoby s **-ý-** se protíví běžné mluvě. Naopak v koncovkách dává přednost psaní **-ý**, pouze v nominativu singuláru maskulin připouští podobu **s -ej**. **Ej** se v koncovkách poprvé objevuje v anonymní jezuitské gramatice *Prima principia* z poloviny 17. století, ale pouze u přivlastňovacích zájmen, u přídavných jmen je zachována koncovka **-ý**. Drachovského gramatika upřednostňuje podoby s **ý** jak ve kmeni, tak v koncovkách. Naopak Konstanc pokládá obě varianty za rovnocenné, v paradigmatech přídavných jmen i přivlastňovacích zájmen vedle sebe staví obě koncovky, někdy je na prvním místě koncovka **-ý**, jindy je to obráceně. Rosova mluvnice uvádí také oboje koncovky, ale na prvním místě stojí vždy koncovka **-ý**.²²

Diftongizace **ý > ej** pronikala do psaných a především tištěných textů pomalu, čemuž napomáhalo i **ý**, které se drželo v některých nářečích. Čím byl text bližší běžné mluvě, tím byl výskyt **ej** častější i v koncovkách.

Diftong **ej** se tedy stejně jako protetické **v-** vyskytoval především v lékařských tiscích, praktických příručkách či zábavné literatuře. Proti tomu v tiscích náboženského a filozofického charakteru byl jeho výskyt značně omezen.

²² Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 142-144.

3. 4. Úženi *é* > *í*

Nejstarší ojedinělé doklady této změny máme ze 14. století, i v následujícím století je tato změna ještě výjimečná. Až v textech ze 16. století přibývají zúžené podoby. Do spisovného jazyka pronikalo úženi pomalu. Dnešní stav se ustálil až na přelomu 16. a 17. století, ve slabice *lé* dokonce až ve století osmnáctém.²³

Územní rozsah této změny je poměrně značný. Zúžené *í* se vyskytuje v nářečích českých i středomoravských, místy zasahuje i do nářečí lašských či moravskoslovenských. Zúžená podoba však nepronikla do spisovného úzu na konci slova u příslovcí a sekundárních předložek. Podoby s *í* se hojně vyskytují u deminutiv a přejatých slov zakončených na *-ěř*, jako například *halíř* či *talíř*. Zúžená podoba, která se vyskytla u substantiv a složených slovesných tvarů, napomohla k zjednodušení formální morfologie. Díky této změně postupně zanikly neproduktivní konjugační a deklinační typy.

Jak na tuto problematiku nahlížely soudobé mluvnice nám opět pomůže přiblížit Porákova studie. *Náměšťská mluvnice* se k úženi přímo nevyjadřuje a zúžené podoby se v jejím textu vyskytují zřídka. Mluvnice Jana Blahoslava, podoby s *í* neodsuzuje, ale pokládá je za hovorové či nářeční varianty. Blahoslav zde také vystupuje jako kritik špatné výslovnosti vokálu *e*, které se podle jeho názoru dopouštějí pražští kazatelé. U Benešovského převažují v koncovkách adjektiv a zájmen tvary s *-é*, stejně tak Nudožerský, který má v paradigmatech vždy *-é*. Již zmiňovaná anonymní jezuitská mluvnice také upřednostňuje tvary s *é*. Zúžené tvary se ve větší míře objevují až v Drachovského mluvnici. Větší pozornost tomuto jevu věnují až mluvnice 2. poloviny 17. století. Konstancův *Brus* uvádí mnoho slov s obojí podobou, ale některé zúžené varianty pokládá za stylově nižší. V koncovkách adjektiv vedle sebe staví obojí koncovky, ale přednost dává spíše *-é*. I Šteyer uvádí v koncovkách přídavných jmen obě možnosti, sám však užívá podob s *-é*. V Rosově gramatice vedle sebe stojí tvary zúžené i nezúžené, a to jak v tvarech adjektiv, tak ve kmeni slova. Autor ve svém vlastním úzu ale dává ve kmeni slova přednost spíše tvarům nezúženým, čímž se přibližuje k současnému obecně českému úzu.²⁴

²³ Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J.: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986, s. 115.

²⁴ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 155-157.

4. Bohumír Hynek Josef Bílovský

Bohumír Hynek Josef Bílovský se narodil roku 1659 v Hlučíně. Ve svých třiceti letech byl vysvěcen na kněze jezuitského řádu, z něhož však po několika letech vystoupil a působil dále jako světský kněz na několika místech. Od roku 1695 působil jako děkan v Písku, odkud přešel roku 1701 na Moravu a byl nejdříve administrátorem ve Vrahovicích, farářem v Letovicích a nakonec farářem ve Velkých Slatenicích u Prostějova, kde 7. prosince 1725 zemřel.²⁵

Bílovského homiletickým²⁶ pracím předcházely práce hagiografické.²⁷ Do jeho hagiografické produkce můžeme zařadit spis věnovaný *svatému Ignácovi* (1695), *svatému Josefu* (1696) a tři spisy o *blahoslaveném Janu Sarkandrovi* (1703).²⁸ Na pomezí mezi prací hagiografickou a homiletickou stojí cyklický soubor šesti kázání k oslavě *svatého Liboria* (1713). Poté se Bílovský plně věnuje literatuře homiletické. Jeho četná kázání, která pronášel ve svých různých působištích, jsou shrnuta do několika knižních souborů. Nejdůležitější z těchto souborů jsou *Cantator cygnus* (Hlas duchovní labuť; 1720), *Doctrina christiana* (Křesťanské cvičení; 1721), *Pia quadregesima* (1721) a *Coelum vivum* (Nebe svatosvaté; 1724).²⁹

Z jeho kázání je patrné, že se jednalo o kazatele výmluvného, nadšeného, pohotového, impulsivního a bezprostředního, který dovedl nepříjemně zaútočit. Tato útočnost mu v projevu zůstala patrně z jezuitské minulosti. Útočil převážně proti Turkům a všem Mohamedánům, jakožto úhlavním nepřátelům katolického světa. Nevybíravě káže také proti Židům, ale i Lutherovi, kacířům a falešným prorokům. Naopak ojedinělé jsou jeho útoky proti nekatolíkům.³⁰ Svojí útočností a bezprostředností si také znepřáteloval bohaté a vážené měšťany, což se například projevilo na jeho nuceném odchodu z Písku. V Písku se však jeho kázání těšila velké oblibě. Tamější děkanský kostel prý býval přeplněn a někteří lidé dokonce sledovali kázání ze žebříků přistavených z vnějšku k oknům.³¹

Bílovský patří mezi přední představitele tzv. konceptuální homiletiky³², k jejímž charakteristickým rysům patří pohotové ovládnutí různých homiletických prostředků

²⁵ Kopecký, M.: *Starší slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970, s. 92.

²⁶ kazatelským

²⁷ Práce oslavující jednotlivé světce.

²⁸ Jednou z prací o Janu Sarkandrovi je i veršovaná legenda s názvem *Církevní cherubín* (1703).

²⁹ Kopecký, M.: *Starší slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970, s. 92-93.

³⁰ Kopecký, M.: *Starší slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970, s. 95.

³¹ Kopecký, M.: *Starší slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970, s. 93.

³² Konceptuální homiletika se zrodila ve Španělsku, odtud se šířila do Itálie, Německa a českých zemí. Původně se konceptem rozuměl originální duchaplný projev, který měl nejen poučovat, ale i bavit.

a vášnivě osobní zaujetí kazatele. Bílovský často projevuje svou individualitu ironií, která často přechází až do jízlivosti, ovšem dokáže být i sebeironický. Na své posluchače se mnohdy obrací s otázkou, na niž si hned odpovídá, či pokračuje v načatém dialogu. Své posluchače také oslovuje, a to zpravidla familiárně. Někdy jsou celé dlouhé pasáže Bílovského kázání přívalem apostrof, řečnických zvolání a zejména otázek. Ve svém projevu také hojně využívá parabol, alegorií, metafor, lidových přísloví, úsloví a přirovnání. Ve svých kázáních odsuzuje hloupost a nevzdělanost bohatých, naopak vyzdvihuje sílu vědění a rozvádí myšlenku sociální rovnosti. Také se projevuje jeho vlastenecké smýšlení, znalost prostých lidí a lidového prostředí. Do svých kázání vkládal i veršované pasáže, které byly buď překlady z latiny či jeho vlastní tvorbou.³³

I přes tuto subjektivitu si Bílovského kázání udržují poměrně stabilní kompozici. Začíná zpravidla úvodem do tematiky, pak se pokouší o zdůvodnění svého stanoviska jednak teoretickými důkazy, jednak na základě příběhů z dějin, mytologie i ze současnosti a končí naučením.³⁴

Ve svých kázáních se Bílovský obrací k lidu a před prostým lidem byla také většinou jeho kázání přednášena. Jejich tištěná verze pak slouží jako kazatelská příručka pro kněží.

5. Světci a biblické postavy, kterým jsou zasvěcena analyzovaná kázání

V této kapitole se budeme věnovat světcům a postavám z Bible, kterým jsou zasvěcena jednotlivá kázání.

5. 1. Tři králové

Podle Matoušova evangelia se u krále Heroda v Jeruzalémě objevili mudrcové z Východu, které hvězda upozornila na příchod krále, a ti se mu tudíž přišli poklonit. Dorazili do Betléma a našli Svatou rodinu, ale vybídnutí andělem nevraceli se již přes Jeruzalém, ale volili jinou cestu.

Tito mudrcové byli patrně chaldejští hvězdopřevodci, jejich počet se později ustálil na tři (ve 3. století) a začali být dokonce nazýváni králové (v 6. století). V pozdějších legendách (patrně v 7. století) dostali i jména: Kašpar, Melichar a Baltazar, každému

³³ Kopecký, M.: *Starí slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970, s. 92-100.

³⁴ Kopecký, M.: *Starí slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970, s. 98.

z nich byly také připsány i dary, které měli Ježíškovi přinést: Kašpar zlato jako znak královské důstojnosti, Melichar kadidlo, které se užívá při obětech a modlitbách a Baltazar myrhu či vonnou pryskyřici jako znak Ježíšova člověčenství.

Tři králové nikdy nebyli oficiálně svatořečeni. Jejich ostatky podle legendy našla svatá Helena, která je převezla do Konstantinopole a následně je darovala milánskému biskupovi. Po dobytí Milána ve 12. století byly jejich ostatky převezeny do Kolína nad Rýnem, kde jsou v současnosti uloženy pod hlavním oltářem kolínského dómu.

Tři králové jsou patrony poutníků, hříšníků a města Kolína nad Rýnem, jejich atributy jsou zlato, kadidlo a myrha. Svátek Tří králů připadá na 6. ledna.³⁵

5. 2. Svatý Fabián

Svatý Fabián pocházel z italského venkova. V roce 236 byl zvolen 20. papežem. Podle tradice při volbě papeže spočinula na Fabiánově rameni holubice, což bylo znamení pro ostatní, aby byl zvolen papežem. I když byl v době zvolení laik, vedl si promyšleně a historikové označují dobu jeho vlády za čas pokoje a misionářského nadšení.

Rozděлил Řím na 7 okresů duchovní správy, které spravovalo 7 jáhnů a jejich 7 pomocníků. Tito jáhnové pak měli pečovat o chudé, vdovy a sirotky. Také shromažďovali svědectví o pronásledování křesťanů a jejich mučednictví. Dále Fabián vyslal 7 biskupů do Galie, aby šířili křesťanství. Sám se staral o hroby mučedníků, hlavně o Kalistův hřbitov. Jeho pontifikát trval 14 let, roku 250 byl popraven a pohřben na Kalistově hřbitově. Tam jeho hrob našel v roce 1850 archeolog Rosi. Nyní jeho ostatky spočívají pod oltářem baziliky svatého Šebestiána.

Fabián je patronem hrnčářů a slévačů cínu. Jeho atributy jsou meč a holubice. Jeho svátek připadá na 20. ledna.³⁶

5. 3. Svatý Šebestián

Svatý Šebestián byl podle legendy důstojník tělesné stráže gardy císaře Diokleciána, rodák z Milána.

³⁵ Heyduk, J.: *Svatí církevního roku*. Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2001, s. 12.

³⁶ Heyduk, J.: *Svatí církevního roku*. Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2001, s. 18.

Obrátil se však na křesťanskou víru, a protože měl přístup do žalářů, utěšoval vězně a pomáhal jim. Když tato skutečnost vyšla najevo, byl na Diokleciánův rozkaz přivázán ke stromu a vydán napospas lučištníkům. Jejich střely ho však nezabily, pouze těžce ranily. Šebestiána probodaného šípy našla a zachránila křesťanská vdova Irena. Poté, co se uzdravil, předstoupil před Diokleciána a vyčítal mu, že pronásleduje křesťany. Císař i všichni ostatní si nejprve mysleli, že se jedná o přízrak, protože ho považovali za mrtvého. Když zjistili pravdu, nechal jej císař ubít holemi a tělo vhodit do stoky. I tentokrát měl Šebestián nablízku křesťanskou ženu - Lucinu, která jeho tělo vytáhla a pohřbila. Zemřel v Římě roku 288. Na místě, kde byl pohřben, dnes stojí bazilika svatého Šebestiána.

Šebestián je ochráncem proti moru, patronem vojáků a válečných invalidů. Bývá zobrazován jako mladík přivázaný ke sloupu či stromu a probodaný šípy. Svátek slaví shodně jako Fabián 20. ledna.³⁷

5. 4. Svatý Petr

Petr byl syn Janův a jeho pravé jméno bylo Šimon. Petrem ho nazval symbolicky Kristus, aby naznačil jakou roli bude mít v církvi. Jméno Petr totiž pochází z latinského *Petrus*, které znamená skála. Petr byl ženatý, živil se rybařením a bydlel v Kafarnau. Byl svědkem Proměnění a hlavních Ježíšových zázraků, v seznamu apoštolů je vždy jmenován na prvním místě. Petra se také týkají čtyři závažné okamžiky, o kterých se mluví v evangeliu. Tím nejzávažnějším je Petrovo zapření Ježíše Krista po jeho zatčení.

Petr byl otevřený a vznětlivý povahy, odvážný, ale někdy kolísavý, což dokazuje právě jeho zapření Krista. Prodělal však vnitřní proměnu a o Letnicích veřejně oznámil Židům vzkříšení Ježíše Krista a pokřtil první konvertity. Na rozkaz sanhedrinu³⁸ byl spolu s Janem zatčen, později k nim přibyli i ostatní apoštolové. Nakonec byl propuštěn. Navštívil první křesťanské obce v Samařsku a ve středomoří, také přijal do církve první pohany. Za pronásledování rozpoutaného Herodem Agrippou opustil Petr Jeruzalém a odešel do Antiochie. Za svého pobytu v Římě se stal prvním biskupem římské křesťanské obce. Za vlády císaře Nerona roku 64 či 67 byl ukřižován. Nad jeho hrobem byla později postavena vatikánská bazilika. Petr je také autorem dvou kanonických epištol.

³⁷ Heyduk, J.: *Svatí církevního roku*. Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2001, s. 18-19.

³⁸ židovská velerada

Je patronem církve a papežů, jeho atributy jsou klíče a kniha, berla, ryba a kohout. Jeho svátek připadá na 29. červen.³⁹

5. 5. Svatý Pavel

Pavel se narodil mezi rokem 5 a 15 v židovské rodině z Benjamínova kmene. Při obřízce dostal jméno *Šaul* (to jest Vytoužený), jak je u Židů zvykem, měl i druhé jméno – Pavel, které užíval před pohanskou veřejností. V apoštolátě začal jméno Pavel užívat na začátku své první apoštolské cesty.

Vychován byl podle mojžíšského Zákona, doma se mluvilo aramejsky, Pavel se však brzy naučil i řečtině. Jak bylo zvykem, vyučil se i řemeslu: zhotovoval z kozí srsti látku. Za vzdělání byl poslán do Jeruzaléma, po několika letech se objevil v jeruzalémské veřejnosti a začal pronásledovat křesťany. Prvním křesťanem, který se stal obětí židovského pronásledování, byl Štěpán. Pavel sledoval a schvaloval jeho ukamenování, také dával spoutat a zavírat do vězení muže i ženy.

V této době však došlo k jeho podivuhodnému obrácení. Když se ubíral do Damašku, aby dále pronásledoval křesťany, prudce ho oslnilo světlo z nebe. Pavel padl na zem a slyšel, jak k němu mluví nějaký hlas. Byl to hlas Ježíše Krista, který ho nabádal, aby šel do Damašku a tam se dozví, co mu je uloženo vykonat. Pavel byl od jasného světla natolik oslepen, že zůstal po tři dny slepý, nic nejedl ani nepil. Pak k němu přišel Ananiáš, kterého k němu poslal Kristus. Pavlovi se vrátil zrak a okamžitě se nechal pokřtít. K velké nelibosti Židů začal hlásat Ježíšovo učení. Protože se ho překvapení Židé chystali zabít, vydal se do Jeruzaléma, kde se představil Petrovi jako pastýří církve. I zde mu hrozilo od Židů nebezpečí, proto se vrátil do rodného Tarsu, kde se k němu připojil Barnabáš a vydali se do Antiochie v Sýrii.⁴⁰ Spolu s Barnabášem a Markem podnikl první apoštolskou cestu mezi pohany na Kypr a do jižních provincií Malé Asie. Při druhé apoštolské cestě prošel Malou Asií, dostal se až do Makedonie, kde založil církevní obec ve Filippech a Soluni. Při třetí apoštolské cestě zamířil spolu s Lukášem do Efesu, kde obrátil na víru mnoho lidí. Při zpáteční cestě byl v Jeruzalémě zatčen a vězněn dva roky, další dva roky strávil ve vězení v Římě. Když byl propuštěn, podnikl cestu do Španělska a na východ: do Efesu, na Krétu, do Makedonie a Řecka. Brzy je však znovu zatčen a vězněn v Římě, roku 67 je podle tradice sťat na Ostijské silnici. Nyní v těchto místech stojí staré trapistické opatství Tre Fontane.

³⁹ Heyduk, J.: *Svatí církevního roku*. Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2001, s. 104-105.

⁴⁰ Zde se poprvé začalo říkat Kristovým učedníkům křesťané.

Pavel je také autorem čtrnácti listů, které jsou obrazem jeho duše. Existují však určité pochybnosti o Pavlově autorství, podle většiny odborníků byl například list Židům napsán některým z Pavlových žáků. Pavlovou největší zásluhou je uvedení křesťanství do nežidovského prostředí, v tomto směru ho můžeme považovat za druhého zakladatele křesťanství.

Pavel je patronem teologů a jeho atributy jsou kniha a meč. Svátek slaví spolu s Petrem 29. června.⁴¹

⁴¹ Heyduk, J.: *Svatí církevního roku*. Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2001, s. 106-108.

II. Praktická část

V praktické části se zaměříme na popis jednotlivých příznakových hláskových jevů. Každému kázání věnujeme zvláštní kapitolu, kterou dále rozčleníme podle analyzovaných jevů. Pro názornost doplníme každý jev několika příklady. Pro větší přehlednost na konec každé jednotlivé analýzy vložíme tabulku a graf, v nichž budou názorně zpracovány získané údaje.

6. Na den svatých Třech králův

6. 1. Protetické *v*-

V tomto kázání se protetické *v*- nevyskytuje v žádném případě. Nalezli jsme ale množství slov, která by podle dobového úzu mohla protetickým *v*- začínat.

V textu se objevuje **37** substantiv, z nichž **21** je rodu mužského, **7** rodu ženského a **9** rodu středního. Nejčastěji použitým maskulinem je *otec* (9x), z neuter se nejhorněji vyskytuje výraz *oko* (4x).

- *Neukážeš se před **obličejem** mým prázdný.* (53f);
- *...anebo **obraz** Ježíška do vody potopují.* (64a);

- *...za svato=svatý **obyčej** drželi...* (53f);
- *...tak starobylý **obyčej** nás tomu učí...* (54a);
- *...někteří národové tento **obyčej** dnes mají...* (64a);

- *...skrze meč a **ohěň** obětoval...* (57c).
- *Totížto **ohěň** pravé lásky...* (61a);
- *...aby předešlým **ohněm** lásky k ženichu svému Kristu plápolala...* (58c);
- *...že k podivení **ohněm** lásky k Bohu plápolalo...* (64a);
- *...zapal mne celého **ohněm** lásky...* (64a);

- *...za sklem na **oltáři** postavené...* (61a);
- *...v němž na **oltáři** stojí...* (61a);

- *...a to srdce dal nám Bůh **Otec**...* (58c);
- *...nebo tobě pravil **otec** tvůj...* (59a).

- *Obětujeme tomu malému srdečku **otce** nebeského... (59a);*
- *...nebo jsme tobě od Boha **Otce** dávno darováni... (59a);*
- *...a pro tvé srdce pospíchalo **Otce** nebeského srdce. (62a);*
- *...příkázání **otcy** skoro nemožné. (57c);*

- *...jak se nelíbila **oběť** Kaynová... (54b).*
- *Za **odplatu** sokolovi srdce dává... (63a).*
- *Co za **odplatu** jemu dáme? (63a);*
- *...na znamení vděčnosti **odpověď** a správu dostali... (53f);*
- *...uslyšela **odpověď**... (54b);*
- *...a **osobu** Krista viděti žádostivému... (56a);*
- *...tehdy ženské **osoby** šaty dobře čistotně perou... (64a).*

- *Protož přistrojte srdce vaše netoliko k slyšení ale k upřímnému **obětování**. (54c);*
- *...**obnovení** duše ve stvoření srdce... (63b);*
- *...ale **obnovení** duše která v srdci... (63b);*
- *...**obnovení** pravím duše žádal od Boha David... (63b);*

- *...jak křivá ruka která když **očí** zlatem nebo stříbrem zapleští... (52b);*
- *...nežádá **očí** kterýma byjsme na něj hlídali... (60a);*
- *...poručil Bůh dáti zub za zub **oko** za **oko**... (58c);*
- *...jestliže toho **okamžení** nedáš své srdce pánu... (58b).*

Dále jsme našli **5** adjektiv, která se rovněž vyskytují důsledně bez proteze. Nejvíce je zastoupeno adjektivum *obzvláštěnější* (3x).

- *...tedy čtyřma tituly takové **obdržené** bývá. (59a);*
- *...**očistěné** pak s Třema krály... (65a).*

- *Čím věc nějaká na tom světě jest divnější **obzvláštěnější**... (55a);*
- *...a může býti **obzvláštěnějšího**? (55a);*
- *...nic přednějšího nic **obzvláštěnějšího**... (55a).*

Také jsme našli **8** zájmen, z nichž nejčastější je zájmeno *on* (4x). V textu se vyskytují především zájmena osobní, v jednom případě i zájmeno ukazovací *ona*.

- ...*to on od vás jediné žádá...* (55a).
- *Hořelibychme jako on hořel a volali jako on volal.* (61a);
- ...*poněvadž on sám srdce našeho podle nejvyššího práva jest...* (63a);

- ...*jakýby ona taký dar božské velebnosti...* (54b).
- *To oni učinili.* (54a).
- *Jak dnes uslyšela spívati ona slova z žalmu...* (54b);

Důsledně bez proteze jsou také všechna slovesa. Jedná se o **37** slovesných tvarů určitých i neurčitých. Nejhojněji se vyskytuje sloveso *obětovat* (20x), častá jsou také slovesa *obdržet*, *očistit*, *odepřít*, *odpovědět* a *opakovat*, která se v textu shodně vyskytují dvakrát.

- ...*mášli křivou ruku obdržíš co chceš.* (52b);
- ...*nabral do hrsti vody a králi obětoval.* (53f);
- ...*skrze meč a oheň obětoval...* (57c);
- ...*a dary mu jedenkaždý tři obětovali.* (53f);
- ...*a srdce naše jemu skutkem obětovali...* (56a).
- *To jest bylo celé srdce Ježíšovi obětovati.* (58c).
- *A ručičkám jeho obětovati nebudeš?* (62a);
- ...*když se tomu obětuje jest dar větší...* (55a).
- *Zase když naše prosby a modlitby jemu obětujeme...* (56a);
- ...*obzvláště pak dnes Ježíši obětujme.* (60a).
- *Já to Kristu obětuji...* (65c);

- ...*dary za to štědře obohatil.* (53f);
- ...*abyste se k němu z celého srdce obrátili.* (56a);
- ...*a dnes očistiti dovolil...* (64a);

- ...*srdce naše dnes odepřeme?* (56a).
- *A ještě mu odepřeš tvé srdce?* (62a);
- ...*kterak se mu odměňujeme?* (62b).

- *A **odpovídá** sám sobě.* (57c);
- *...veselou tváří **odpověděl**...* (58c);
- *...a komu srdce naše dáti máme **ohlídati**?* (59a).
- *Což když **opakovala**...* (54b);
- *...a aspoň jednou za den ty slova jeho **opakujme**.* (61a);

- *...aby tvé srdce **opanoval**.* (62a);
- *...takto **orodovala**...* (58c).
- *A předce budeme se **oslejchati**?* (59a).

Dále jsme našli **3** adverbia, která jsou rovněž bez protetického *v-*. Poslední z nich má funkci částice.

- *...v kterém se **onehda** narodil...* (62a);
- *...jak **ostrovtipně** znamená svatý Bernard...* (61b);
- *...**obzvláštěně** pak dnes Ježíši obětujme.* (60a).

Také všechny nalezené předložky jsou důsledně bez proteze. Jedná se o předložku *o* (6x), *od* (16x), vyskytly se také tvary psané dohromady *očemž*, *odemne*. Celkem jsme tedy našli **23** předložek, u kterých by podle dobového úzu byla možná proteze.

- *...jednej **o** co chceš?* (52a).
- ***O** tom přikázání museli dobrou vědomost míti dnešní Tři králové...* (53f).
- *Než dál **o** dnešním srdci.* (61a);
- *...**o** vyčištění srdce našeho se přičiňme...* (63b);
- *...srdce vyčistme **o** kterém toto znamení napsal...* (64a).
- ***Očemž** známost maje svatý Řehoř...* (63b);

- *...a nebo snad **od** přirozeného vnuknutí buďto **od** anjelského nadšení...* (53f).
- *Horlivě žádala **od** Boha věděti...* (54b);
- *...to on **od** vás jedině žádá...* (55a);
- *...nebo to on **od** nás žádá...* (56a);
- *...a stejná se nám proukazuje **od** moudrosti vtělené...* (57b);

- ...žádal Bůh **od** Abrahama syna **od** tebe žádá srdce tvé... (58a);
- ...nebo jsme tobě **od** Boha Otce dávno darováni... (59a);
- ...**od** srdce Marie do kolíčky... (63a);
- ...obnovení pravím duše žádal **od** Boha David... (63b);
- ...ženichu můj Ježíši vem **odemne** srdce mé... (58c).

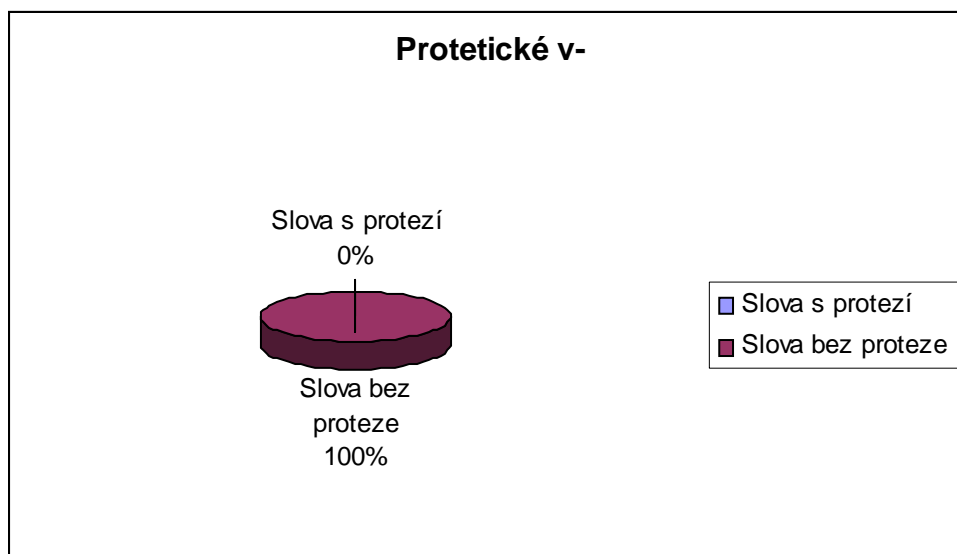
V textu se vyskytují také 4 slovesné tvary, u kterých by k protezi mohlo dojít po předponě. Ani zde se tak nestalo a uvedené výrazy jsou opět důsledně bez protetického **v-**.

- ...nebo aby na prahu **neomdlel**... (63a);
- ...neřády našich dušy při narození Krista **neomívali**? (64a);
- ...aby před krále žádný bez daru předstoupiti se **neopovážil**. (53e).
- Je tak **neoslepí** lidí na tomto světě... (52b).

Tabulka zachycující protetické **v-**

slovní druh	s protezí	bez proteze
podstatná jména	0	37
přídavná jména	0	5
zájmena	0	8
slovesa	0	41
příslovce	0	3
předložky	0	23
celkem	0	117
součet všech	117	

Graf protetické **v-**

6. 2. Diftongizace *ú > ou*

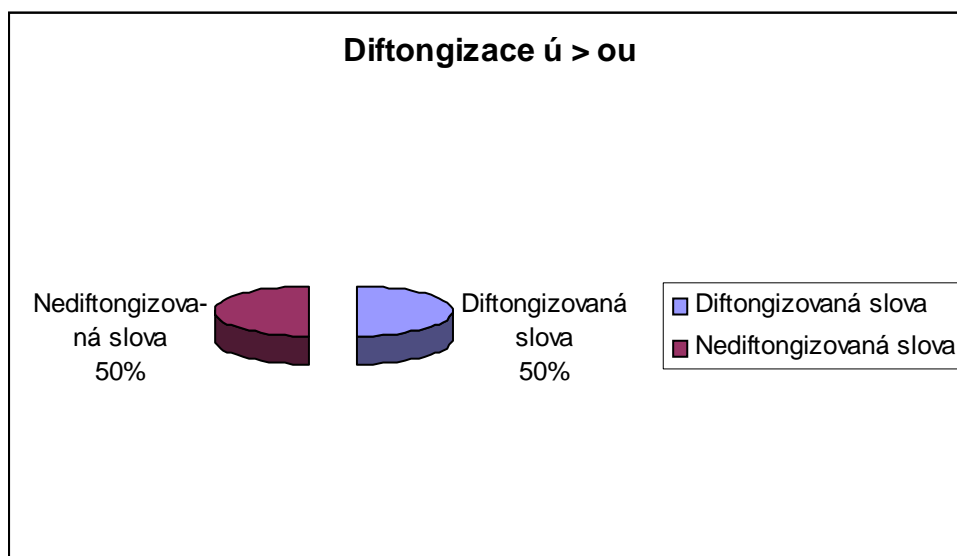
Diftongizace *ú > ou* se v tomto textu objevila pouze v **jediném** případě, a to u substantiva *oud*. Také jsme našli substantivum *usta*, u kterého se diftongizace neprojevila, i když by podle dobového úzu možná byla.

- ...žádnému **oudu** ne mém celém těle... (62b);
- ...nežádá **usta** kterýma by jsme ho líbali... (60a).

Tabulka diftongizace *ú > ou*

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
počáteční <i>ú</i> -	1	0
počáteční <i>u</i> -	0	1
celkem	1	1
součet všech	2	

Graf diftongizace *ú > ou*

6. 3. Diftongizace *ý > ej*

Diftongizace *ý > ej* toto kázání příliš nezasáhla. Zaznamenali jsme pouze 2 případy uprostřed slova a 1 případ v předponě *vý-*. Koncovky adjektiv, zájmen a číslovek zasaženy nebyly. V textu se ale vyskytuje množství slov, u nichž by k této změně mohlo dojít, autor zde však zachovává kralický úzus. Pro přehlednost tuto změnu rozdělíme nejprve podle části slova, která byla zasažena, dále podle jednotlivých rodů, pádů a čísla.

Uprostřed slova

Jak jsme již uvedli výše, k diftongizaci došlo ve **2** případech u sloves *oslejchat* a *rozmejšlet*. Dále jsme našli substantivum *rozmyšlení*, které se objevuje pouze v nediftongizované podobě. Nediftongizované jsou také všechny slovesné tvary odvozené od slovesa *býti* a částice *prý*, která původně diftong *ej* jako náležitý měla.

- *A předce se budeme oslejchati?* (59a);
- *...kterak se ještě rozmejšlíš?* (58b);

- *...bezevšeho rozmyšlení padejme na kolena naše...* (59a);
- *..teda čtyrma tituly takové obdržené bývá.* (59a).
- *Však ale ta komora musí býti vyčištěná.* (63b);
- *...v kterýchby Trojice zemská místo chlíva Ježíš, Maria, Josef přebývala.* (60b).
- *Každý (prý) tři dary...* (53f).

Předpona vý-

V předponě *vý-* jsme našli pouze **jediný** důkaz o diftongizaci *ý* > *ej* u adjektiva *vejroční*.

- *Když svátky vejroční přichází...* (64a).

Koncovky adjektiv

Jak jsme již uvedli výše, koncovky nebyly diftongizací zasaženy, proto se nyní budeme zabývat pouze těmi případy, u nichž by diftongizace byla podle dobových pravidel možná.

Rod mužský

Nejvíce je zastoupen nominativ singuláru, našli jsme celkem **27** tvarů adjektiv, u nichž neproběhla diftongizace. Nejčastěji se vyskytuje adjektivum *svatý* (15x), dále to jsou adjektiva *celý* (2x), *jistý* (1x), *malý* (1x), *narozený* (2x), *nebeský* (1x), *spanilý* (1x), *starobylý* (1x), *tvrdý* (1x) a *veliký* (2x).

- *...píše svatý Anzelm a svatý Bonaventura...* (53f);
- *...dokládá svatý Jarolím...* (54a);
- *...píše svatý Bernard...* (54c).
- *Ptá se nás svatý otec Ambrož...* (60a);

- ...**celý** svět tomu nestačí... (55a).
- *Potkal se jednou s králem Artaxerxem **jistý** jeho Vazall Sineta...* (53f);
- ...*za jednoho každého z nás kteří jsme **malý** svět...* (59a).
- *Nic totižto nic tak nežádá od nás mítí **narozený** Boh...* (54c);
- ...*někdy jako **nebeský** anjelíček...* (56a);
- ...*někdy jako **spanilý** mládeneček...* (56a);
- ...*tak **starobylý** obyčej nás tomu učí...* (54a).
- **Tvrďý** to byl kousek... (57c);
- ...*to malé děťátko a **veliký** Bůh mluví...* (57b).

V genitivu plurálu je adjektivum *jiný*:

- ...*jak její a **jiných** lidí srdce...* (54b).

V akuzativu singuláru jsme našli 4 adjektiva (*celý, drahý, svato-svatý a znamenitý*). Všechna opět důsledně zachovávají nediftongizované **-ý**.

- *Která potom voda **celý** rok neporušená trvá.* (64a);
- ...*než ten svůj **drahý** poklad a to nejmilejší srdce svého srdce.* (57c);
- ...*těž jiní národové za **svato-svatý** obyčej drželi...* (53f).
- *Polož mne jako **znamenitý** prsten...* (55a).

Čtyři adjektiva v nediftongizované podobě se vyskytují také ve vokativu singuláru. Jedná se o adjektiva *dobrý, narozený, nevděčný a sladký*.

- *O lásko! Která nikda neuhasneš **sladký** Kriste **dobrý** Ježíši...* (64a);
- ...*o náš **narozený** Ježíši!* (59a).
- *Slyš **nevděčný** člověče?* (61b).

Rod ženský

V ženském rodě jsme našli **jediné** adjektivum, které by mohlo podlehnout diftongizaci. Jedná se o adjektivum *svaté*, které se nachází v genitivu plurálu.

- *Chcemeli tedy těch **svatých** panen následovati...* (59a).

Koncovky zájmen

Rod mužský

Sedm případů neprovedené diftongizace jsme zaznamenali v nominativu singuláru u zájmen *každý* (1x), *kteřý* (4x) a *žádný* (2x).

- *Jeden **každý** kdo chce přistojiti hospodu...*(63b).
- *Pán s tebou již jest ó Maria **kteřý** mne k tobě posílá.* (61b).
- *Aby před krále **žádný** bez daru předstoupiti se neopovážil.* (53e).

Genitiv plurálu je zastoupen zájmenem *svůj*, které také zachovává nediftongizovanou koncovku **-ých**.

- *...musí z toho **svých** skutkův smetí vynesti a vyházeti.* (63b).

V akuzativu singuláru jsme našli zájmeno *jakýkoliv*, u něhož také neproběhla diftongizace.

- *Na **jakýkoliv** ten titul se podíváme...* (59a).

Dvě zájmena s neprovedenou diftongizací (*kteřý* a *svůj*) jsme zaznamenali také v lokálu plurálu.

- *...tři stánky v **kteřýchby** Trojice zemská místo chlíva...* (60b);
- *...až nětco v **svých** pazaurích pánu svému přinese...* (62c).

Zájmeno *kteřý* se vyskytuje také v instrumentálu plurálu. Zde také k diftongizaci nedošlo.

- *...nežádá loktův **kteřýma** bychme ho pěstovali...* (60a).

Rod ženský

V ženském rodě nebyla diftongizace *y > ej* provedena ve **2** případech u zájmena *kteřé*. To se nachází v instrumentálu plurálu.

- *...srdce žádá ne ruce **kteřýma** by jsme to dítě nosili nežádá usta **kteřýma** by jsme ho líbali...* (60a).

Rod střední

Ve středním rodě jsme zaznamenali pouze **jediný** zájmenný tvar s neprovedenou diftongizací. Jde o zájmeno *kteřé*, jež se vyskytuje v instrumentálu plurálu.

- ...nežádá očí **kerýma** byjsme na něj hlídali... (60a).

Koncovky číslovek

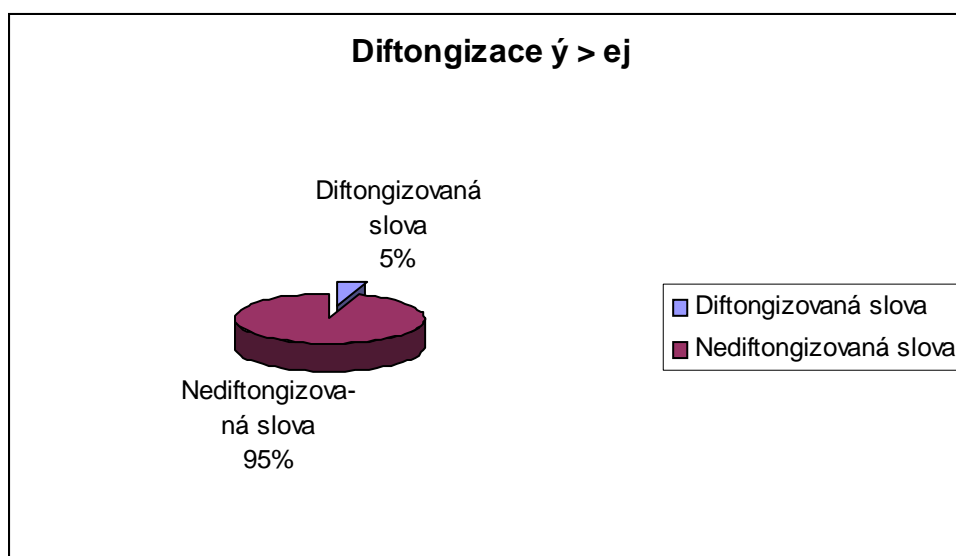
Nediftongizovanou koncovku jsme u číslovek našli pouze v **jediném** případě. Jedná se o solitérní číslovku *jediný*, která se v tomto kázání vyskytuje v mužském rodě v nominativu singuláru.

- *Boha Otce jediné srdce byl **jediný** syn jeho...* (58c).

Tabulka diftongizace *y > ej*

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
uprostřed slova	2	5
předpona <i>vý-</i>	1	0
koncovky adjektiv	0	37
koncovky zájmen	0	15
koncovky číslovek	0	1
celkem	3	58
součet všech	61	

Graf diftongizace *y > ej*

6. 4. Úženi *é > í*

Tato změna se v tomto kázání uplatnila celkem hojně. Úženi jsme našli jak uprostřed slova (**14x**), v příponě přejatého slova (**1x**), tak v koncovkách adjektiv a zájmen (**11x**). Celkem jsme tedy úženi zaznamenali v **26** případech. V textu se také vyskytuje množství slov, u kterých by k této změně mohlo dojít, autor zde však

zachovává kralický úzus. Pro přehlednost tuto změnu rozdělíme nejprve podle části slova, kterou zasáhla. Dále pak podle druhů slov, rodů, pádů a čísla.

Uprostřed slova

Jak jsme již uvedli výše, úžení jsme zaznamenali ve **14** případech. Jedná se o substantivum rodu mužského neživotného *chlív* (7x), rodu ženského *kolíbka* (5x) a sloveso *lítat* (2x). Také však jsme našli substantivum *srdečko* (2x), u kterého k úžení nedošlo.

- ...v kterýchby Trojice zemska místo **chlíva** Ježíš, Maria, Josef přebývala. (60b).
- Podívej se jenom do toho **chlíva**... (62a).
- V tom **chlívě** s chudičké panny se narodil v tom **chlívě** Bůh prsa matky saul v tom **chlívě** král všech králův mezi hovady ležel... (62a);

- ...a do **kolíbky** k Ježíšovi sem sem dávejte. (55a);
- ...od srdce Marie do **kolíbky** kam z **kolíbky**? (63a);
- ...který se nám dnes v **kolíbce** a na klíně Mariánským viděti dává... (57b);
- ...na malé **kolíbce** roztahoval a pro tvé srdce ručičkami pleskal... (62a).

- Sokol jako i krahulec až do unavení **lítá**... (62c).
- Ach což se **nalítal** pro nás Ježíš! (63a).

- Obětujme tomu malému **srdečku** Otce nebeského... (59a);
- ...dej mu dnes tvé **srdečko**... (60a).

Přípona přejatého slova

Úžení *é > í* v příponě přejatého slova jsme zaznamenali pouze v jediném případě u substantiva *handlířky*.

- O blahoslavené **handlířky**... (58c).

Koncovky adjektiv

Úžení v koncovce u adjektiv budeme dále dělit podle rodů a jednotlivých pádů.

Rod mužský

V genitivu singuláru došlo k úženi u adjektiva *svatý* (2x). Dále jsme zaznamenali 7 adjektiv, u nichž úženi provedeno nebylo. Jedná se o adjektiva *celý*, *Kristový*, *lidský*, *narozený*, *nebeský* (2x) a *svatý*.

- ...byla bez srdce podle zdání **svatýho** Ruperta. (54c);
- ...podle vyznání **svatýho** Pavla... (59a);

- ...a začátek **lidského** života. (60a);
- ...slova tělem učiněného od Krista totižto **narozeného**... (57b);
- ...obětujme tomu malému srděčku Otce **nebeského**... (59a).
- Jak bydlela sama božská Trojice v srdci podle zdání **svatého** Augustina. (61a).

V dativu singuláru se úženi uplatnilo ve 2 případech, a to u adjektiva *dravý* a *narozený*. U dalších 7 adjektiv se tato změna neprosadila, jsou to adjektiva *horlivý* (2x), *jiný* (1x), *narozený* (3x) a *svatý* (1x).

- Jestliže smím **dravýmu** ptáku Krista přirovnati... (62c);
- ...a synu jeho **narozenýmu** tento den obětovati měla? (54b);

- ...tomuli srdce našeho **horlivému** milovníku... (56a);
- ...komuž bych **jinému** mé srdce dal... (57a).
- ...a **narozenému** dítěti podlé všeho práva patří? (60a).
- Veliká milost se stala tomu **svatému**... (57b).

Úženi proběhlo také u 1 adjektivního tvaru v akuzativu singuláru: *blahoslavený*; u adjektiv *celý* (2x), *jednorozený* (1x) a *narozený* (3x), celkem tedy 6 tvarů, se tato změna neprosadila.

- Následujme my raději **blahoslavenýho** Jindřicha... (56a);

- ...abych tebe Boha mého tak z **celého** srdce miloval... (64a);
- ...že **jednorozeného** syna vydal za svět... (58a);
- ...a s nepořádnýma rukama před Krista **narozeného** Boha a člověka se postavili... (53f).

Úženi se u maskulin projevilo také v lokálu singuláru u adjektiva *mariánský*; v dalších 2 případech (adjektivum *nový* a *starý*) tato změna neproběhla.

- ...*který se nám dnes v kolíbce a na klíně **Mariánským** viděti dává...* (57b).
- V *Starém Zákoně* poručil Bůh... v *Novém Zákoně*... (58c);

Rod ženský

U feminin jsme úženi *é* > *í* nezaznamenali. Proto se nyní budeme zabývat pouze případy, u nichž by tato změna mohla nastat, ale nestalo se tak.

V genitivu singuláru se úženi neprosadilo u 5 adjektiv. Jedná se o adjektiva *Mojžíšova*, *pravá*, *předešlá*, *svatá* a *vtělená*.

- ...*přikázání dáti ráčil v druhé knize **Mojžíšové**...* (53f);
- ...*a znamení **předešlé** lásky k Bohu...* (61a).
- *Totížto oheň **pravé** lásky k Bohu...* (61a);
- ...*já vám dám Raddu z života **svaté** Mechtyldy...* (54a);
- ...*a stejná se nám proukazuje od moudrosti **vtělené**...* (57b).

Další 3 adjektiva jsou v dativu singuláru. Ve tvarech adjektiv *božská*, *svatá* a *vtělená* je zachována koncovka *-é*.

- ...*jaký by ona taký dar **božské** velebnosti a synu jeho narozenému tento den obětovati měla?* (54b);
- ...*mluvil někdy Ježíš k **svaté** Brigidě.* (62b);
- ...*kterému k moudrosti božské **vtělené** velikou láskou zapálenému...* (56a).

Akuzativ je zastoupen pouze v plurálu adjektivem *theologické*, v akuzativu singuláru se nevyskytuje ani jediné adjektivum.

- ...*aby v těch třech pokojíčkách skrze nejhlavnější tři **theologické** ctnosti bydleti ta Trojice tak mohla...* (60b).

Dále jsme našli 2 adjektiva (*blahoslavené* a *přeštiastné*), které jsou ve vokativu plurálu.

- *O **blahoslavené** handlířky, o panenky **přeštiastné!*** (58a).

Nejvíce je u feminin zastoupen lokál singuláru, v něm se vyskytuje 6 adjektiv. Jedná se o adjektiva *božská* (1x), *levá* (2x), *malá* (1x) a *svatá* (2x).

- *Zvlažněla nětco v lásce **božské** Svatá Kateřina Senenská...* (58c);
- *...ale na **levé** straně srdce máme...* (60a);
- *...na **malé** kolíbce roztahoval a pro tvé srdce ručičkami pleskal...* (62a).
- *Kdykoliv se Trojice nejsvětější při mši **svaté** jménuje...* (61a).

Rod střední

V nominativu singuláru jsme našli celkem 22 adjektiv, u kterých byl ovšem důsledně zachován nezúžený tvar. Jedná se o adjektiva *bílé* (1x), *celé* (1x), *černé* (1x), *křivé* (1x), *lidské* (2x), *malé* (6x), *maličké* (1x), *mocné* (1x), *přehořké* (1x), *široké* (1x), *tříhranné* (1x) a *veliké* (5x).

- *...a srdce naše **celé** jest tvé...* (59a);
- *...a srdce **lidské** do sebe jej zavře.* (55a);
- *...tomu **veliké** i **malé** srdce náleží...* (55a).
- *Tvrď to byl kousek **přehořké** poručení...* (57c).
- *Boha **široké** nebe nepochopí...* (55a).

Také jsme našli adjektivum *rozumné*, které je v nominativu plurálu. Správně by tento tvar měl mít koncovku *-á*. Jedná se o přisuzování koncovky typické pro ženský rod přídavným jménům rodu středního z důvodu stírání rodových rozdílů.

- *Nejsme **rozumné** stvoření pomyslimeli nětco takového.* (59a).

Úžení proběhlo u 2 adjektiv v genitivu singuláru. Zúženou podobu jsme našli u adjektiv *anjelské* a *přirozené*, naopak adjektiva *celé* (6x) a *učiněné* (1x) zachovávají nezúženou koncovku *-ého*.

- *...budťo od **anjelskýho** nadšení...* (53f);
- *...a nebo snad od **přirozenýho** vnuknutí...* (53f);
- *...abys ho hledal s **celého** srdce...* (56a);
- *...a slova tělem **učiněného**...* (57b).

V dativu singuláru se nacházejí adjektiva *dobré* (2x), *roztomilé*, *upřímné* a *zlé* (celkem 5 tvarů), u kterých také nedošlo k úžení.

- *Ale žádá srdce naše a to k našemu **dobrému**...* (60a);
- *...všechné poklady slibuje dítěti **roztomilému**...* (65c);
- *...netoliko k slyšení ale k **upřímnému** obětování.* (54c);
- *...že to vždycky na levé straně více k **zlému** než k **dobrému** jest nakloněné...*(60a).

Všechny tvary, které se nacházejí v akuzativu singuláru, zachovávají nezúženou podobu. Jedná se o adjektiva *anjelské* (1x), *božské* (1x), *celé* (8x), *čisté* (1x), *lidské* (2x) a *rychlé* (1x). Celkem jsme tedy našli **14** adjektiv, u nichž by podle dobového úzu mohlo dojít k úžení.

- *...pod srdcem Marie se vtělil a **anjelské** zvěstování předešel...* (61b);
- *...dejme dnes za to srdce **božské** srdce naše...* (59a);
- *...a dej mně **celé** tvé srdce...* (62b).
- *Rozjímá to **rychlé** poslušenství svatý Augustýn...*(57c).

V lokálu singuláru jsme zaznamenali zúžený tvar u adjektiva *smradlavé*, u adjektiv *celé* a *panenské* k úžení nedošlo.

- *...jakožto nehodni v svém **smradlavým** těle dočkati příchodu Krista...* (63b);
- *...žádnému oudu na mém **celém** těle neodpustil jsem pro tebe...*(62b);
- *...příchodu Krista v **panenském** těle narozeného.* (63b).

Koncovky zájmen

V tomto případě budeme postupovat shodně jako u koncovky u adjektiv.

Rod mužský

V genitivu singuláru jsme našli **4** nezúžené zájmenné tvary, ve 3 případech se jedná o zájmeno *každý*, jednou se vyskytlo zájmeno *tvůj*.

- *...duchovní dar srdce naše **každého** dne obzvláště pak dnes Ježíši obětujeme.* (60a).
- *Zdaliž nevíš že prvotiny srdce a jazyku **tvého** každodenně Bohu náleží...* (60a).

V dativu singuláru jsme zaznamenali zájmena *který* (1x), *samý* (1x), *svůj* (2x) a *žádný* (2x), tedy **6** zájmenných tvarů, u kterých rovněž nedošlo k úženi.

- *Žádnému patřiti nemůže než Bohu **samému**.* (63b);
- *...protož aby předešlým ohněm lásky k ženichu **svému** Kristu plápolala...* (58c).

V akuzativu singuláru jsme našli zúžený tvar zájmena *který* a dále **8** tvarů, které zachovávají nezúženou podobu. Jsou to zájmena *každý* (1x), *můj* (1x), *svůj* (3x), *tvůj* (2x) a *žádný* (1x).

- *...že jest podobný sokolovi **kterýho** Aldrovandas pro sílu a rychlost v létu...nazývá.* (62c);
- *...abych tebe boha **mého** tak z celého srdce miloval...* (64a);
- *...a pro pána **svého** sem a tam v povětrí za ptáky se snáší...* (62c).
- *Když hledati budeš pána Boha **tvého** najdeš ho...* (56a).

Úženi by mohlo podlehnout i zájmeno *který* . To se v tomto kázání vyskytuje i v akuzativu plurálu, ale zde ke změně nedošlo.

- *Tak mnoho mohou darové na **které** i králové a mocnáři toho světa jsou velmi laskaví...* (53d).

Lokál singuláru je reprezentován pouze **jediným** tvarem zájmena *který* , u něhož rovněž k úženi *é > í* nedošlo.

- *...a přirovnáváje nám ten příklad v **kterém** Abraham dvě srdce najednou Bohu obětoval...* (57c).

Rod ženský

Genitiv singuláru je zastoupen zájmeny *která* (1x), *ta* (2x) a *žádná* (1x). Všechny **4** tvary jsou v nezúžené podobě.

- *...ale na levé straně srdce máme z **které** příčiny Ježíš to srdce míti chce...* (60a);
- *...křivé jest přímé **té** chvíle.* (53d).
- *Do **té** vody my srdce naše vhodme...* (65a);

- ...ačkoliv **žádné** poškrvny ani neměl ani míti nemohl... (64).

V dativu singuláru jsme našli pouze **jeden** nezúžený tvar zájmena *kerá*.

- *Těž tu milost S. Lutjardy prokázal Kristus **keré** žádající srdce...* (58c).

Lokál singuláru je shodně jako dativ zastoupen pouze **jediným** zájmenem. Tvar zájmena *svá* jsme opět našli v nezúžené podobě.

- ...*jako pavouk v **své** pavučině celá bydlí...* (63b).

Rod střední

V nominativu singuláru jsme zaznamenali **6** nezúžených zájmených tvarů. Jedná se o zájmena *keré* (3x), *takové* (2x) a *tvé* (1x).

- ...*od tebe žádá srdce tvé **keré** jest tobě rovně jako Abrahamovi syn...* (58a).
- *Nebo se **takové** panství dostává skrze dědictví...* (59a);
- ...*a srdce naše celé jest **tvé** o náš narozený Ježíši!* (59a).

Genitiv singuláru je zastoupen **9** nezúženými zájmenými tvary. Jsou to zájmena *keré* (1x), *mé* (1x), *své* (1x), *tvé* (5x) a *žádné* (1x).

- ...*jak její a jiných lidí srdce bez **kerého** ani darové...* (54b).
- *Napiš Kriste Ježíši na tabulce srdce **mého**...* (61a);
- ...*a to nejmilejší srdce **svého** srdce.* (57c);
- ...*a rány umučení **tvého**...* (61a);
- ...*aby žádného místa v srdci **mém** nebylo...* (64a).

V dativu singuláru jsme našli pouze **jediný** tvar zájmena *mé*, které se rovněž nachází v nezúženém tvaru.

- *Nejlépe pak k **mému** předsevzetí svatý Bernard...* (55a).

Naopak akuzativ singuláru je bohatě zastoupen. Našli jsme celkem **27** zájmených tvarů, z nichž nejčastěji se vyskytovalo zájmeno *tvé* (21x). Dalšími nalezenými zájmeny byla zájmena *mé* (1x), *své* (3x) a *takové* (2x). U žádného z jmenovaných zájmen se úžení *é* > *í* neprosadilo.

- ...*synu dej mně **tvé** srdce...* (55a);

- ...od tebe žádá srdce **tvé**... (58a);
- ...jestli toho okamžení nedáš **tvé** srdce Pánu...(58b);
- ...dej mu dnes **tvé** srdečko... (60a);

- ...ženichu můj Ježíši vem odemne srdce **mé**... (58c);
- ...a tak Ježíši celé **své** srdce obětoval... (57a).
- Abraham miloval Izáčka syna svého zázračně narozeného jako **své** srdce... (57c).

Dvě zájmena jsme našli také v akuzativu plurálu. Jsou to zájmena *keré* a *své*. Opět se jedná o přisuzování koncovky ženského rodu z důvodu stírání rodových rozdílů. Správné zakončení v tomto pádě je totiž **-á**.

- ...na **keré** slova takto svatý Ambrož... (55a).
- *Padl na **své** kolena a z hlubokou poklonou řekl...* (56a).

V lokálu singuláru jsme zaznamenali zúžený tvar u zájmena *své*. Toto zájmeno se však ve stejném pádě vyskytuje **jednou** i ve tvaru nezúženém, nezúženou podobu jsme dále našli ve **2** případech u zájmena *mé*.

- ...jakožto nehodni v **svým** smradlavým těle dočkati příchodu Krista... (63b);
- ...kdo chce přistrojiti hospodu pro Krista v srdci **svém**... (63b);
- ...žádnému oudu na **mém** celém těle neodpustil jsem pro tebe...(62b);
- ...aby žádného místa v srdci **mém** nebylo...(64a).

Koncovky číslovek

Rod mužský

Jedinou číslovku u maskulin jsme našli v genitivu singuláru. Jedná se o číslovku *sedmdesátý*, která je v nezúžené podobě.

- ...uslyšela spívati ona slova z žalmu **sedmdesátého** prvního... (54b).

Rod ženský

V ženském rodě jsme zaznamenali také **jedinou** číslovku, u níž opět úžení neproběhlo. Jde o řadovou číslovku *druhá*, která se vyskytuje v lokálu singuláru.

- ...a nejtědřejší Bůh přikázání dáti ráčil v **druhé** knize Mojžišové... (53f).

Rod střední

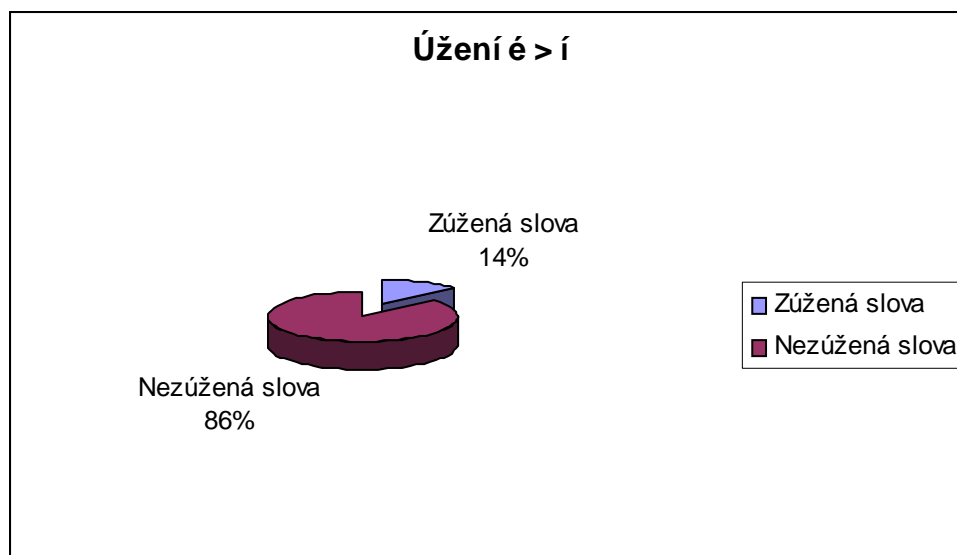
I střední rod je zastoupen **jednou** číslovkou. Solitérní číslovka *jediné* se také nachází v nezúžené podobě a v nominativu singuláru.

- *Boha Otce **jediné** srdce byl jediný syn jeho...* (58c).

Tabulka úženi *é > í*

pozice ve slově	zúžené	nezúžené
uprostřed slova	14	2
přípona přejatého slova	1	0
koncovky adjektiv	9	90
koncovky zájmen	2	74
koncovky číslovek	0	3
celkem	26	169
součet všech	195	

Graf úženi *é > í*

7. Na den svatých Fabiána a Šebestiána

7. 1. Protetické *v*-

Také v tomto kázání se protetické *v*- nevyskytuje. Stejně jako v předcházejícím kázání jsme ale našli množství slov, kde by se proteze mohla vyskytnout.

Jedná se o **26** substantiv, z nichž **14** je rodu mužského, **8** rodu ženského a **1** rodu středního. V textu se vyskytují také **3** vlastní jména rodu mužského, u nichž by byla možná proteze. Nejhojnějším maskulinem je *otec* (8x), nejčastěji užitými femininy jsou *otázka* a *osoba* (obojí 3x).

- ...hlas z **oblaku** řkouce... (72b).
- *Tento pak obyčej* mívali... (66a).
- *Ti obyvatelé nebeské* všechné v nebi státi viděti musel... (73a);

- ...chudoba, škody na hospodářství, **ohněň**, krůpobití... (67b);
- ...střely své **ohněm** ten zamilovaný pacholíček naplnil... (69a);
- ...střeli láskou boží znamenáné a **ohněm** zapálené... (76c).

- *Chce říct ten svatý Otec*... (72a).
- *Natáhl (Bůh Otec) lučiště své*... (72a).
- **Otec** pak nebeský naplnil mne hořkostí... (72a);
- ...král pohanský Filip **otec** velikého Alexandra... (77b);
- ...střeli naschvál od Boha **Otce** pro syna přistrojené... (72a);
- ...střely házýš o **Otče** nebeský! (67b).

- *Kdo Ondřeje bez kříže?* (72c);
- ...když **Orates** krále Daria nejvyšší vůdce... (78c);
- ...ostrovtipný pak **Origenes** pravého Boha takto vyobrazil... (67b);

- ...nebo ai **odplata** vaše mnohá jest v nebi (65e);
- ...nebo **odplata** vaše veliká jest v nebi. (67a);

- ...lásku božská Ježíš v **osobě** myslivecké... (69a).
- *Proč syn boží ne anjelskou osobu*... (71c);
- ...k tomu předsevzetí **otázku** vynašel nejučenější Augustýn... (71c);

- ...*(na svou otázku jak se máte)*... (78c);
- ...*a ne jenom z očí slze*... (67b).

V textu se dále objevuje **22** adjektiv, která jsou opět důsledně bez proteze. Nejvíce je zastoupeno adjektivum *ostrý* (11x – dvakrát i ve tvaru komparativu). Převládá skloňování složené tvrdé, ale v několika případech se vyskytuje i skloňování měkké. Část adjektiv je součástí složených slovesných tvarů.

- ...*zatím ale on od svatý Irene vdovy občerstvený*... (76c).
- *Těmi střeli obklíčený* volal... (75b).
- *Mezi jinýma Královskýma rozkošema a obzvláštníma kratochvílema*... (65h);
- ...*a odnešená bude horlivost má od tebe*... (77a);
- ...*bolestné, protivné, odporné, zlé*... (75d).
- *Když já na oněhdejší den*... (69a).
- *Stojí v nebi svatí oslavení však i osvícení*... (73a).
- **Ostrá** střela jest nemoc... (67b).
- *Milí Jozefe ostrá střela proti tobě*... (74a);
- ...*střílel ostré šípi*... (69a);
- ...*trpělivě střely ostré snášejícy*... (72a);
- ...*a bez ostré střeli se vynacházel*... (73a);
- ...*obráti ty střeli ostré*... (75a);
- ...*rán tak ostrých dostal*... (71c);
- ...*ostřejší hlad, mor, vojna*... (67b);
- ...*ostrovtipný pak Origenes pravého Boha takto vyobrazil*... (67b).

Dále jsme našli **6** zájmen, z nichž nejčastějším je osobní zájmeno *on* (4x). Všechna zájmena se také vyskytují bez proteze.

- ...*nebo on umrtvuje a obživuje*... (68a);
- ...*střela pronikla srdce jeho a on hned umřel*... (70a);
- ...*keré on tak hrdinsky snášel*... (76c);
- ...*zatím ale on od svatý Irene vdovy občerstvený*... (76c);

- ...svatý Augustýn **oné** sobě srdečně vinšoval... (70a);
- ...a tak pravdu **oných** slov Davidových... (70a).

Slovesa se vyskytují také výhradně bez protetického **v-**. Jedná se o **17** slovesných tvarů určitých i neurčitých. Velmi častá jsou předponová slovesa s prefixy **od-** (8x) a **ob-** (4x).

- Řetěz **obdržeti** a za krále střelby vyhlášeným býti. (66a);
- ...**obráti** ty střeli ostré... (74a);
- ...v ježdění nejlépe **obstál**... (77b).
- Umrtvuje a **obživuje**... (68a);
- ...takových střel od toho vyrostlého dítěte **očekávejte**... (69a);
- ...a lučiště nastranu **odkládá**. (78c);
- ...kterémuž až do smrti bylo **odpíráno**. (72a).
- **Odpočívati** bude rozhněvání mé... (77a);
- ...a tak **odpočinu**... (77a);
- ...a od hněvu **odpočinul**. (77a);
- ...a na ní sám sobě **odpovídá** takto... (71c);
- ...jenom na věky **odpusť**. (79a).
- Že od víry naše samo-spasitedlné **odstoupiti** nechtěl... (67a);
- ...**ohlídáš** Prespaxes zdalíž král mnoho vína pije... (66c);
- ... v stálém štěstí **oplejvati**... (78b);
- ...a **opojil** mne pelinkem... (72a).
- Než nebe dítkám vašým mocně **otevřeli**... (74a).

V textu se nacházejí také **4** výrazy (slovesa a slovesné adjektivum), ve kterých by se protetické **v-** mohlo objevit po předponě. Ale ani zde k protezi nedošlo.

- ...a od střel dnešních **neodstoupil**. (72a);
- ...a střeli jsou **neomilni**... (76c);
- ...ostrovtipný pak Origenes pravého Boha takto **vyobrazil**... (67b);
- ...rozličné znamení a drahé Proemia **vyobrazovali**. (66a).

Příslovce bez proteze se objevují v **pěti** případech. Dvakrát je zastoupeno adverbium *obyčejně*, výraz *opravdu* je v našich textech ve funkci částice, rovněž výraz *obzvláště* má funkci zdůrazňovací částice.

- ...*který obyčejně u prostřed se malovával*... (66a).
- **Obyčejně** *co se nám zdá v sobě zlé*... (75d);
- ...*a opravdu to jsou byly střeli*... (72a).
- **A opravdu** *kdyby který svatý v nebi*... (73a).
- **Obzvláště** *když letí z nebe*... (75c).

Všechny nalezené předložky jsou také bez proteze. Jedná se o 3 předložky, z nichž nejhojněji je zastoupena předložka *od* (21x) a předložka *o* (11x). Předložka *okolo* se vyskytuje pouze jedenkrát. Celkem je tedy v tomto kázání **23** předložek, u kterých by mohlo dojít k protezi.

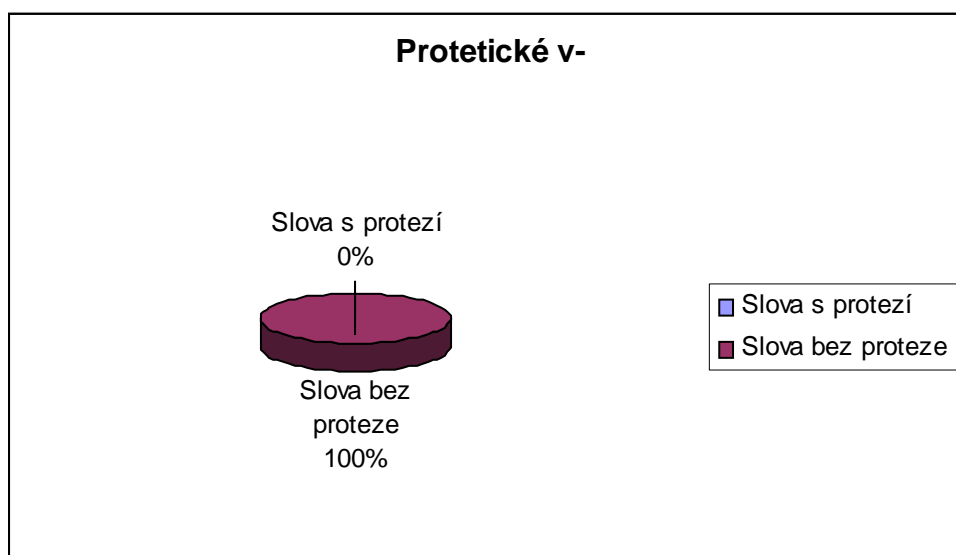
- *Nětco podobného* **O** *Deciusovi*... (66a).
- **O** *Dioklecyanovi pak dokládá*... (67a).
- *Tak syn boží* **o** *svých střelách sobě hořekuje*... (72a);
- ...*proto jak jenom* **o** *svém umučení zmínku učinil*... (72b);
- ...*a slova jeho* **o** *střelách vykládá*... (75b).
- *Což se mnoho* **o** *to hádáme*... (76b);
- ...*příkladem města Jeruzaléma* **o** *kterém takto Bůh*... (77a).
- *Tak Boh* **o** *Jeruzalému*... (77a);
- ...*učitel* **o** *tom Jeruzalému*... (77a);
- ...*běda těm kteří* **o** *hněvu božím nic nevědí*... (77a).
- **Že od** *víry naše samo-spasitelné odstoupiti nechtěl*... (67a);
- ...*jak do terče* **od** *mocné pravice boží*... (68a);
- ...*takových střel* **od** *toho vyrostlého dítěte očekávejte*... (69a);
- ... *a daleko* **od** *nás jsou střeli*... (70a);
- ...*střeli naschvál* **od** *Boha Otce*... (72a);
- ...*světlo bylo* **od** *střel tvých*... (73a);
- ...*když jen* **od** *Boha pochází*... (75d);
- ...*zatím ale on* **od** *svatý Irene vdovy občerstvený*... (76c);
- ...*a odnešená bude horlivost má* **od** *tebe*... (77a);

- ...a **od** hospodáře...uslyšel... (78c).
- Střely které **okolo** nás... (68a).

Tabulka zachycující protetické v-

slovní druh	s protezí	bez proteze
podstatná jména	0	26
přídavná jména	0	23
zájmena	0	6
slovesa	0	20
příslovce	0	5
předložky	0	23
celkem	0	103
součet všech	103	

Graf protetické v-

7. 2. Diftongizace *ú > ou*

Diftongizovanou podobu mají v tomto textu pouze **2** substantiva, obě jsou rodu mužského: *oučinek* a *oud*. U jiných slovních druhů se diftongizace na počátku slova neobjevila.

- *Zatím ale jaké ty sladké slova měli **oučinek**?* (77a);
- ...a bodlačí raněnou hlavou **oudem** býti nedotklivým... (73a).

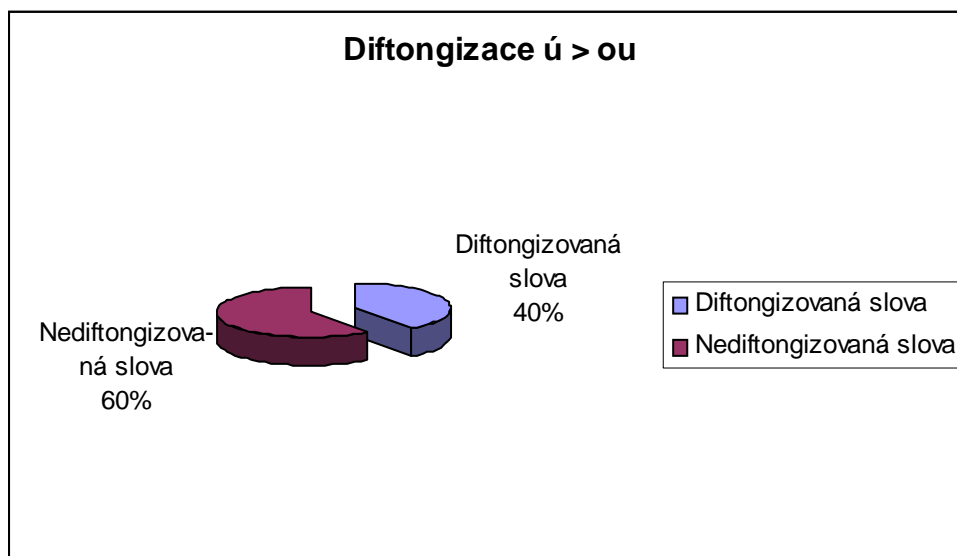
Jak jsme již dříve uvedli, při diftongizaci docházelo ke změně **ú** > **ou**. V textu se ovšem nenachází jediné slovo, které by začínalo na samohlásku **ú-**. Nalezli jsme pouze podoby s **u-**. K diftongizaci nedošlo ve **dvou** případech u substantiva *usta* a také na švu u složeniny vlastního jména *Zlatoustý*.

- *Slyšte samého Krista skrze **usta** Jeremiáše... (72a);*
- *...o kterém takto Bůh skrze **usta** Ezechyelova... (77a).*
- *Potvrzuje mou řeč svatý Jan **Zlatoustý**. (77a).*

Tabulka diftongizace **ú** > **ou**

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
počáteční ú-	2	0
počáteční u-	0	3
celkem	2	3
součet všech	5	

Graf diftongizace **ú** > **ou**

7. 3. Diftongizace **ý** > **ej**

Tato změna se příliš neprosadila ani v tomto kázání. Nalezli jsme pouze **3** případy provedené diftongizace uprostřed slova, naopak v předponě **vý-** ani v koncovce adjektiv, rodových zájmen a číslovek jsme diftongizované podoby nenalezli. Pro úplný přehled hláskoslovného vývoje se však budeme zabývat i případy, u nichž k diftongizaci nedošlo, i když by to podle dobového úzu bylo možné.

Uprostřed slova

Jak jsme již uvedli, uprostřed slova jsme našli **3** případy provedené diftongizace. Diftongizovanou podobu jsme zaznamenali ve **2** případech u slovesa *mejlit* a v **jednom** případě u slovesa *oplejvat*. Naopak nediftongizovanou podobu, která zachovává starší stav spisovného jazyka, jsme našli u sloves *necýtí*, *vyhýbali* a také u všech tvarů slovesa *býti* i jeho derivátu *přebývati*.

- *Ach jak se **mejliš** nedotklivý rozmazánku ach jak se **mejliš**!* (71a);
- *...který vida Polycrata v stálém štěstí **oplejvati**...* (78b).
- *Nebo běda těm kteří o hněvu božím nic nevědí ani střely nějakého neštěstí **necýtí**.* (77a).
- *A což byjste **vyhýbali**...* (69a).

Koncovky adjektiv

Rod mužský

Nejvíce adjektiv s neprovedenou diftongizací se vyskytuje v nominativu singuláru (**41**). Nejčastějším je adjektivum *svatý* (11x), po dvou dokladech jsme zaznamenali u adjektiv *malý*, *mladý*, *pohanský* a *veliký*. Dále jsme našli adjektiva *betlémský*, *egyptský*, *izrahelský*, *jistý*, *korunovaný*, *milý*, *nebeský*, *nedávný*, *nedovolený*, *ostrovtipný*, *ostrý*, *perský*, *raněný*, *rozumný*, *slavný*, *spravedlivý*, *sužovaný*, *šťastný*, *trápený*, *učený*, *ukrutný* a *vzáctný*. Všechna uvedená adjektiva důsledně zachovávají **-ý** v koncovce.

- *Proto tak pěkně ten **betlémský** učitel o tom Jeruzalému...* (77a);
- *...že smí psáti **jistý nedávný a vzáctný** kazatel...* (76c).
- *Poznal to král **pohanský** Filip Otec velikého Alexandra...* (77b);
- *...který aby byl v nebeské slávě **slavný** mučedník...* (76c);
- *...trpme jak **svatý** Šebestián...* (68a).

I v genitivu plurálu zachovávají všechna adjektiva nediftongizovanou koncovku **-ých**. Nešli jsme celkem **6** dokladů této neprovedené změny a to u adjektiv *bláznivý*, *lidský*, *pohanský* (2x), *svázaný* a *trpělivý*.

- *...štěstí **bláznivých** lidí zatratit je...* (68a);
- *...krásný nad krásu synův **lidských**...* (69a);

- ...*jak do představeného terče skrze ruce **pohanských** vojákův střílel...* (69a).

Adjektivy s neprovedenou diftongizací je zastoupen také dativ plurálu, a to celkem **7** případy (adjektiva *bohobojný, jiný /2x/ svatý /2x/, trpělivý, vojenský*).

- ...*nejsou k zatracení ale k věčnému spasení lidem **trpělivým** a **bohobojným***. (68a).
- ...*abych tobě Kristu připodobněný a **jiným** svatým přirovnaný byl*. (73a).
- *Tak se přihodilo dnešním **svatým** mučedníkům...* (76c);
- ...*a **vojenským** střelcům za cýl a terč postaviti...* (67a).

V akuzativu singuláru jsme zaznamenali **2** případy adjektiv (*celý a královský*), která zachovávají nediftongizovanou podobu.

- ...*píseň jejich přes **celý** den mne trápila...* (72a);
- ...*a prsten **královský** sobě nejmilejší...do moře vhodil...* (78b).

Devět adjektiv v nediftongizovaném tvaru jsme našli také ve vokativu singuláru. Ve 4 případech se jednalo o adjektivum *milý*, dalšími byla adjektiva *nebeský, nedotklivý, svatý* (2x) a *zlatý*.

- ***Milý** Jozefe ostrá střela proti tobě byl jazyk ženy...* (74a).
- *O Otče **nebeský!*** (67b).
- *Ach jak se mejlíš **nedotklivý** rozmazánku...* (71a).
- *Než jak ty **svatý** Fabiáne tak ty **svatý** Šebestiáne...* (67a);
- ...*a předce o **zlatý** tatíčku náš...* (67b).

I v lokálu plurálu jsme zaznamenali **jeden** doklad neproběhlé diftongizace *y > ej* (u adjektiva *římský*).

- *Nětco podobného o Deciusovi a Diocletianovi týraních **římských**...* (66c).

Rod ženský

U feminin se adjektiva, u nichž by byla podle dobových pravidel možná diftongizace, vyskytují pouze v plurálu.

V genitivu plurálu jsme zaznamenali **6** adjektiv, která zachovávají starší stav spisovného jazyka. Jedná se o adjektiva *císařské, krvavé, ostré, podobné, protivné* a *zlé*.

- ...od samých nejvyšších **cýsařských** osob... (66a);
- ...a jak mluví **podobných** střel dobře povědomý David... (69a).
- Soudil žeby lépej bylo ze **zlých** věcý dobré učiniti... (76a).

V dativu plurálu se vyskytují pouze **2** adjektiva (*božské* a *protivné*), která zachovávají nediftongizovanou koncovku **-ým**.

- ...a za cýl střelám **božským** vystavil... (72a);
- ...když střelám **protivným** prsa místo terče nastavili... (72b).

Dva doklady jsme našli také v instrumentálu plurálu u adjektiv *jiné* a *královské*.

- Mezi **jinýma** **královskýma** rozkošema... (65h).

Rod střední

U neuter jsme zaznamenali pouze **jeden** doklad neprovedené diftongizace *ý > ej*. Jedná se o přivlastňovací adjektivum *Davidova*, které se nachází v genitivu plurálu.

- ...a tak pravdu oných slov **Davidových**... vyjevuje... (70a).

Koncovky zájmen

Rod mužský

Stejně jako v koncovce adjektiv i v koncovce zájmen je nejvíce zastoupen nominativ singuláru, ovšem ani zde k diftongizaci nedošlo. Nalezli jsme však **10** zájmen, u nichž by byla diftongizace možná. Nejčastěji se vyskytovalo zájmeno *který* (8x), dále jsme zaznamenali zájmena *nějaký* a *takový*.

- ...nebo Bůh jest střelcem **který** po lidech sobě milých líbezňe střílí... (69a).
- Není nebylo ani nebude na světě člověka Pánu Bohu milého **kterýby** byl bez střely a utlačení živý... (77a).
- Než řekne **nějaký** nedoválený peciválek... (70b);
- ...kdyby **který** svatý v nebi bez rány a bez ostré střely se vynacházel a **takový** se na svou hlavu Krista podíval... (73a).

I v dativu plurálu se nacházejí zájmena, která zachovávají nediftongizovanou koncovku **-ým**. **Dva** doklady jsme našli u zájmena *který*.

- ...*nejkrásnější pázata dvoru svého **kterým** mezi prsty...* (66b).

V lokálu singuláru jsme zaznamenali **1** doklad neprovedené diftongizace, a to u zájmena *takový*.

- ...*a milost boží v **takovým** přebývá.* (75b).

Jeden doklad jsme našli také v lokálu plurálu, v tomto případě se však jednalo o zájmeno *který*.

- ...*a aby sposté učinil syny své v **kterých** se mu zalíbilo.* (72b).

Rod ženský

Tak jako v případě koncovky u adjektiv, i zde se všechny případy, u nichž mohlo dojít k diftongizaci, vyskytují pouze v plurálu.

Čtyři doklady jsme zaznamenali v genitivu plurálu: dvakrát u zájmena *tvé*, po jednom dokladu u zájmen *samé* a *takové*.

- ...*od **samých** nejvyšších císařských osob...* (66a);
- ...*nýbrž i **takových** střel od toho vyrostlého dítěte očekávejte...* (69a).
- *To pak všechno světlo bylo od střel **tvých** Bože...* (73a).

V dativu plurálu jsme našli neurčité zájmeno *jakákoliv*, které také zachovává starší stav spisovného jazyka.

- ...*a postavme tělo naše **jakýmkoliv** střelám...* (68a).

Jeden doklad neprovedené diftongizace jsme shodně zaznamenali i v lokálu plurálu, tentokrát u přivlastňovacího zájmena *svá*.

- *Tak syn boží o **svých** střelách sobě hořekuje...* (72a).

V instrumentálu plurálu jsme zaznamenali **3** zájmena (*mnohé, které, takové*), u nichž rovněž nedošlo k diftongizaci *í > ej*.

- ...*modlete se s matkou Samuele proroka **mnohýma** střely raněnou...* (68a);

- ...ukázal mu dnes jako nahoře Antonínovi své střely **kterýma** do něho...střílel... (69a).
- O blahoslavení lidé **takovýma** střeli prostřeleni. (76b).

Koncovky číslovek

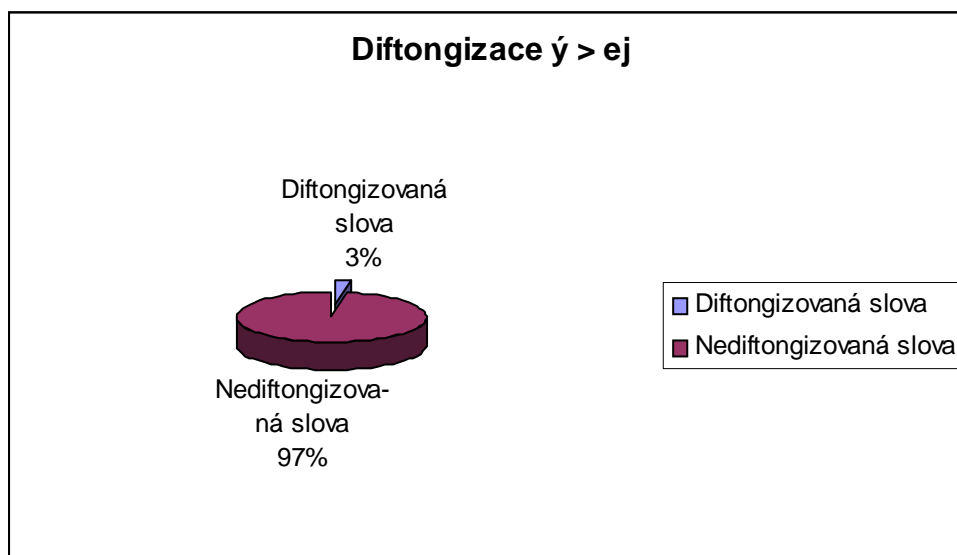
Jedinou číslovku, u níž by mohlo dojít k diftongizaci, jsme našli v nominativu singuláru u maskulin. **Dvakrát** jsme zaznamenali solitérní číslovku *jediný*.

- ...náš **jediný** a spravedlivý Bůh s střely zachází... (67b).
- Kolik Kristus **jediný** vystál? (71b).

Tabulka diftongizace *y > ej*

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
uprostřed slova	3	8
koncovky adjektiv	0	77
koncovky zájmen	0	23
koncovky číslovek	0	2
celkem	3	110
součet všech	113	

Graf diftongizace *y > ej*

7. 4. Úženi *é > í*

Ze všech analyzovaných změn se v tomto kázání nejvíce prosadilo právě úženi *é > í*. Zaznamenali jsme celkem **19** případů, u nichž došlo k úženi. **Čtyři** zúžené podoby

jsme našli uprostřed slova, zbylých **15** případů se vyskytuje v koncovkách přídavných jmen, rodových zájmen a číslovek. V tomto kázání se také zaměříme i na všechny ostatní případy, u nichž by k úženi mohlo dojít, ovšem autor zde zachoval starší stav spisovného jazyka.

Uprostřed slova

Jak jsme již uvedli výše, uprostřed slova jsme našli **4** případy, u nichž došlo k úženi. Jedná se o **2** substantiva (*chlív* a *kolíbka*), sloveso *lítat* a od něj odvozené adjektivum *lítající*.

- ...že v tom **chlívě** položené poupě...jest láska božská. (69a);
- ...které hned od **kolíbky** Bohu Otce za terč a za cýl střelám božským vystavil... (72a).

- Střely které okolo nás ano i do nás jak do terče od mocné pravice Boží sem a tam **lítají**... (68a);
- ...kterého pro velikou svatost holubice nad ním **lítající**...zázračně za papeže vyhlásila... (67a).

Koncovky adjektiv

Rod mužský

V nominativu plurálu jsme zaznamenali **2** adjektiva (*drahý* a *veliký*), u nichž k úženi nedošlo.

- ...které střelbě k vůly **veliké** a **drahé** dary se představují... (66a).

V genitivu singuláru se nacházejí adjektiva ve zúženém tvaru. Celkem jsme našli **6** adjektiv, u nichž došlo k úženi. Jedná se o adjektiva *postavený*, *svatý* (2x), *učení*, *vážený* a *zlatý*. Adjektiva *postavený* a *svatý* se však v tomto rodě, pádě a čísle vyskytují i v nezúžené podobě. Nezúžený tvar zachovává také **10** dalších adjektiv (*černý*, *maličký*, *milý*, *mocný*, *narozený*, *nevinný*, *pravý*, *představený*, *římský* a *veliký*). Adjektiva v nezúžené podobě tedy převažují, jelikož jsme jich celkem zaznamenali **16**.

- ...při které do **postavenýho** cýle... (65g);
- ...a do něho jako do **svatýho** Štěpána z veliké lásky střílí. (71a);
- ...ale který podle zdání **svatýho** Augustýna... (76a);

- ...pamatujte na slova muže jako vysoce **učenýho** tak bez míry **váženýho** Vincentia... (72c);
- ...komu pak se poštěstilo do **zlatýho** řetěze který obyčejně uprostřed se malovával střelu vraziti... (66a).
- Není nebylo ani nebude na světě člověka Pánu Bohu **milého**... (77a);
- ...a do terče **postaveného** mírně přiměří. (66a);
- ...a proto do **svatého** Šebestiána jak zapálený střílel. (69a).
- Poznal to král pohanský Filip otec **velikého** Alexandra... (77b).

V dativu singuláru jsme zaznamenali **9** adjektiv (*bohabojný, nábožný, nebeský, nešťastný, pobožný, poddaný, svatý, trpělivý a věčný*), která zachovávají nezúženou koncovku **-ému**.

- **Trpělivému bohabojnému a nábožnému** muži knězy Antonínovi Martinetz z tovaryšstva Ježíšova... (68b).
- Tak ten mladý myslivec a malý střelec k tomu muži **pobožnému**. (69a);
- ...jak jsou byly střely vojenské **svatému** Šebestiánovi k slávě a koruně věčné. (68a).

Deset dokladů neprovedeného úžení jsme našli i v akuzativu singuláru. Jedná se o adjektiva *bohatý, celý, chudý, křestianský, milý, mrtvý, nevinný, pohanský, svatý a tvrdý*.

- ...sobě **milého** Šebestiána...k synnému kolu přivázati... (67a).
- Střela protivná trefila **nevinného** Jozefa... (74a);
- ...toho muže **svatého** za terč své zlosti zlobivě sobě postavil... (67a).

I v akuzativu plurálu se vyskytla adjektiva s neprovedeným úžením. Jedná se o **3** doklady u adjektiv *nebeský, ostrý a prostý*. V tomto pádě se však vyskytlo i zúžené adjektivum *celý*.

- Kdyby anjelové mohli těm střelám sebe za terč postaviti **celý** by sebe jim nastavovali... (71c).
- Ti obyvatelé **nebeské** všechné v nebi státi viděti musel... (73a);
- ...**ostré** šípy vypouštěl... (69a);

- ...*tak prosté šípy prohazoval...* (66b).

Další zúžené podoby adjektiv jsme zaznamenali v lokálu singuláru. Zde jsme našli **3** případy, u nichž došlo k úženi. Jsou to adjektiva *celý*, *cýsařský* a *kulatý*. I v tomto pádě se však nacházejí adjektiva, která úženi nepodlehla. Nalezli jsme **2** doklady u adjektiv *krátký* a *turnajský*.

- ...*terak někteří z těch monarchův po celým tom cýli všelijaké krmě a upravená jídla a skvostné konfekty malovati poručili...* (66a).
- *při našým nejjasnějším dvoře cýsařským...* (66a);
- ...*že na tom kulatým cýli rozličné znamení a drahé Proemia vyobrazovali...* (66a);
- ...*a na šybenicy v krátkém čase pověsyti dal.* (78b);
- ...*Filipe tvůj kůň na turnajském placy v ježdění nejlépe obstál...* (77b).

Rod ženský

Dvě adjektiva, u nichž by mohlo dojít k úženi, se vyskytují v nominativu singuláru. Jedná se o adjektiva *ostrá* a *vojenská*.

- *Aby třebas na vás pršely...střely ostré...* (75a);
- ...*jak jsou byly střely vojenské svatému Šebestiánovi...* (68a).

V genitivu singuláru jsme zaznamenali adjektivum *svatá*, které se nachází ve zúžené podobě. Dále jsme v tomto pádě našli **15** adjektiv, u nichž k úženi *é > í* nedošlo. Mezi nalezenými adjektivy je i adjektivum *svatá*, které, jak jsme již uvedli, má v tomto pádě i zúženou podobu. Dalšími nalezenými adjektivy jsou *Abelová*, *božská* (2x), *dobrá*, *malá*, *mocná*, *ostrá*, *otcovská*, *pravá*, *samo-spasytedlná*, *špičatá*, *tiranská* a *veliká* (2x).

- ...*zatím ale on od svatý Irene vdovy občerstvený...* (76c);
- ...*a z výsosti svaté své se díval Pán...* (72b).
- *Ty střely tiranské zlosti jsou střely božské milosti.* (67a);
- ...*že od víry naše samo-spasytedlné odstoupiti nechtěl...* (67a);
- ...*a do něho jako do svatýho Štěpána z veliké lásky střílí.* (71a).

V dativu singuláru se nacházejí **2** adjektiva (*krásná* a *věčná*), která zachovávají nezúženou koncovku *-é*.

- ...*postav tomu šípu mému a té krásné střele srdce tvé...* (69a);
- ...*k slávě a koruně věčné...* (68a).

Pět adjektiv, která nepodlehla úženi, jsme zaznamenali i v akuzativu plurálu. Jedná se o adjektiva *dobrá*, *ostrá* (2x), *skvostná* a *zlá*.

- ...*a trpělivě střely ostré snášející...* (72a);
- ...*a skvostné konfekty malovati poručili...* (66a);
- ...*než zlé věci nepřipouštěti...* (76a).

I ve vokativu plurálu se nacházejí adjektiva v nezúžené podobě. Jsou to adjektiva *betlémské* a *přeštiastné*.

- *Matky betlémské!* (74a).
- *O přeštiastné střely!* (75b).

Čtyři doklady neprovedeného úžení jsme našli i v lokálu singuláru u adjektiv *jiná*, *myslivecká*, *nebeská* a *věčná*.

- ...*hned své věci sbíráti a v jiné hospodě nocleh jednati poručil...* (78c);
- ...*ukázal se...v osobě myslivecké...* (69a);
- ...*který aby byl v nebeské slávě slavný mučedník...* (76c);
- ...*žádného není v slávě věčné...* (73a).

Rod střední

V nominativu singuláru jsme zaznamenali **3** adjektiva v nezúžené podobě (*jiné*, *podobné* a *zlé*).

- ...*aniž tomu v nebi jiné světlo svítí...* (73);
- ...*častěji se podobné střelení v městě Vídni držívá...* (66a);
- ...*všecko zlé na tebe se valí...* (70a).

I v nominativu plurálu jsme našli **jeden** nezúžený tvar u adjektiva *sladké*. Správně by tento tvar měl mít koncovku *-á*. Jedná se o přisuzování koncovky typické pro ženský rod přídavným jménům rodu středního z důvodu stírání rodových rozdílů.

- *Zatím ale jaké ty sladké slova měli oučinek?* (77a).

Adjektivy s neprovedeným úžením je nejvíce zastoupen genitiv singuláru, zde jsme našli celkem **24** dokladů. Nejčastěji se vyskytovalo adjektivum *zlé* (14x), dále se v textu nacházejí adjektiva *božské* (2x), *podobné* (2x), *slavné* (1x), *synovské* (1x), *vyrostlé* (1x) a *živé* (3x).

- ...*a přitom dříve než střela z lučiště **božského** vyletí...* (75b);
- ...*kterak ten ukrutník a korunovaný Bál vojska svého **slavného** vůdce a sobě milého Šebestiána...k sylnému kolu přivázati...nařídil.* (67a);
- ...*a do srdce **synovského** vražené...* (72a);
- ...*nýbrž i takových střel od toho **vyrostlého** dítěte očekávejte...* (69a).

V dativu singuláru jsme zaznamenali **8** adjektiv, která zachovávají nezúženou koncovku *-ému*. Jedná se o adjektiva *dobré* (2x), *silné* (2x), *udatné* (1x) a *věčné* (3x).

- ...*k **sylnému** kolu přivázati a vojenským střelcům za cýl a terč postaviti...* (67a);
- ...*dává příležitost k **udatnému** trápení a k **sylnému** střel protivných podstoupení.* (76b);
- ...*nejsou k zatracení ale k **věčnému** spasení...* (68a).

I v akuzativu singuláru jsme našli **9** adjektiv v nezúžené podobě. Jsou to adjektiva *bídné*, *dobré*, *drahé*, *jisté*, *otcovské*, *prokázané*, *přesmutné*, *rozličné* a *synovské*.

- *Ale **bídné** naše človehčeství když slovo tělem učiněno jest na sebe vzýti ráčil?* (71c);
- ...*chcemeli **jisté** znamení lásky božské míti...* (76c);
- ...*a jednou ránou i **synovské** i **otcovské** srdce prostřelil.* (66c);
- ...*že na tom kulatým cýli **rozličné** znamení a **drahé** Proemia vyobrazovali...* (66a).

Jeden doklad neprovedeného úžení jsme zaznamenali i v akuzativu plurálu u adjektiva *zamordované*; zde je ovšem vzhledem k tvaru *dítka* náležitá ženská shoda.

- ...*v Betlémě matky pro **zamordované** dítka.* (74a).

V lokálu singuláru jsme našli zúženou podobu u adjektiva *veliké*. Dále se v tomto pádě nacházejí **3** adjektiva v nezúžené podobě. Jedná se o adjektiva *stálé* (2x) a *trpělivé*.

- ...v příbytku svém a v světle **velikým**... (73a);
- ...jak člověku v **stálém** štěstí nešťastnému... (78b);
- ...v němž a v **trpělivém** snášení střel jeho... (72b).

Koncovky zájmen

Rod mužský

Tři zájmena v nezúženém tvaru jsme zaznamenali v genitivu singuláru, dvakrát se vyskytlo zájmeno *svůj*, jeden doklad máme u zájmena *který*.

- Boh **kterého** syna sobě všímá a kterou dceru miluje... (71a);
- ...nejkrásnější pážata dvoru **svého** kterým mezi prsty... (66b).

Tři zájmena jsme našli také v dativu singuláru, ani zde k úžení nedošlo. Jedná se o zájmena *který* a *můj* (2x).

- Dejme pozor aby potřetí v mysly a paměti našý neumřel **kterému** jsme mnoho povinni za dobrodiní... (76c);
- ...postav tomu šípu **mému** a té krásné střele srdce tvé... (69a);
- ...učiněn jsem v posměch lidu **mému**... (72a).

I v akuzativu singuláru se nacházejí **3** zájmena, která nepodlehla úžení. Jsou to zájmena *který*, *nižádný* a *samý*.

- ...**kterak** bezbožník ten dnešního svatého Fabiána římského papeže **kterého** pro velikou svattost... (66d);
- ...a ač doprostřed srdce trefí **nižádného** do smrti ranní... (70a).
- Slyšte **samého** Krista skrze usta Jeremiáše... (72a).

V akuzativu plurálu jsme zaznamenali **6** zájmen, která zachovávají nezúženou koncovku *-é*. Tuto koncovku jsme našli u zájmen *který* (2x), *můj* (1x), *svůj* (2x) a také u neurčitého *všechen* (1x), které zde má deklinaci složenou jako adjektiva.

- ...zvyrážel zuby **mé**... (72a);
- ...a aby sposté učinil syny **své** v kterých se mu zalíbilo. (72b).

- *Ti obyvatelé nebeské všechné v nebi státi viděti musel...* (73a);

Úženi podlehla **2** zájmena (*náš* a *takový*) v lokálu singuláru. Dále jsme v tomto pádě našli dvakrát zájmeno *svůj*, u něhož se úženi neprosadilo.

- *Při našým nejjasnějším dvoře císařským...* (66a); - zde patrně tvar mohl vzniknout atrakcí podle *nejjasnějším*.
- *...nebo pokoj a milost boží v **takovým** přebývá...* (75b);
- *...a on hned umřel na **svém** voze...* (70a).
- *Někteří svatí stáli jako slunce někteří jako měsíc v přibytku **svém**...* (73a).

Rod ženský

V nominativu plurálu jsme u feminin zaznamenali **4** doklady neproběhlého úženi, a to u zájmen *keré* (2x) a *tvé* (2x).

- *Střely **keré** okolo nás ano i do nás jak do terče od mocné pravice Boží sem a tam lítají...* (68a);
- *...Filipe vojsko **tvé** zvítězilo...* (77b).

Osm případů zájmen, která zachovávají nezúženou podobu, jsme našli v genitivu singuláru. Jedná se o zájmena *svá* (2x), *ta* (1x), *taková* (1x), *tvá* (3x) a *žádná* (1x).

- *...a jiným podlé **své** líbosti rozdávatí mohl...* (66a);
- *...a střely lásky **tvé** nechť nechť ranní srdce mé.* (70a);
- *...když se Boh na hříšníky nehněvá nemrská netrestá a **žádné** střely neposylá.* (77a).

V dativu singuláru jsme zaznamenali **4** zájmena, která rovněž nepodlehla úženi. Nezúženou podobu tedy mají zájmena *kerá* (1x), *svá* (1x) a *ta* (2x).

- *...toho muže svatého za terč **své** zlosti zlobivě sobě postavil...* (67a);
- *...postav tomu šípu mému a **té** krásné střele srdce tvé...* (69a);

Nejvíce zájmen v nezúžené podobě (**12**) se vyskytlo v akuzativu plurálu. Jsou to zájmena *keré* (3x), *mé* (1x), *své* (4x), *takové* (1x), *tvé* (2x) a *všelijaké* (1x).

- ...*hned své věci sbíráti a v jiné hospodě nocleh jednati poručil...* (78c).
- *Střeli které napřed vidíš snadněji takové strpíš...* (75c);
- ...*kerak někteří z těch monarchův po celým tom cýli všelijaké krmě a upravená jídla a skvostné konfekty malovati poručili...* (66a).

V lokálu singuláru jsme našli **dvakrát** zájmeno *keré*, u něhož zůstala zachována nezúžená koncovka **-é**.

- ...*drživali také pohanští monarchové střelbu při které do postaveného cýle...* (65h).

Rod střední

Nominativ singuláru je zastoupen **5** zájmeny: *keré*, *mé* (3x) a *tvé* (2x). Ani u těchto zájmen k úženi **é > í** nedošlo.

- ...*radovalo se srdce mé v Pánu...* (68a);
- ...*Filipe vojsko tvé zvítězilo...* (77b).

I v nominativu plurálu jsme zaznamenali **jeden** nezúžený tvar zájmena *jaké*. I v tomto případě by tento tvar měl mít zakončení **-á** (o tom viz výše v koncovce u adjektiv).

- *Zatím ale jaké ty sladké slova měli oučinek?* (77a).

Sedm zájmen jsme našli v genitivu singuláru. Jedná se o zájmena *můj*, *nějaký* (2x), *svůj* (2x) a *žádný* (4x). Ani zde k úženi nedošlo.

- *Abych pak podle mého podobenství mluvil...* (72a);
- ...*ani střely nějakého neštěstí necítí.* (77a);
- ...*vojska svého slavného vůdce...* (67a).

Devět dokladů neprovedeného úženi jsme dále našli v akuzativu singuláru u zájmen *jaké*, *keré* (2x), *mé* (2x), *své* (3x) a *tvé*.

- ...*že jsy prostřelil láskou tvou srdce mé.* (70a);
- ...*postav tomu šípu mému a té krásné střele srdce tvé...* (69a);

I v akuzativu plurálu jsme zaznamenali **jeden** nezúžený zájmený tvar: zájmeno *keré*. Opět by zde měla být koncovka **-á** (o tom více viz. výše).

- ...a tak pravdu oných slov Davidových **kteřé** Jonatas k němu upřímně mluvil vyjevuje... (70a).

Čtyři zájmena, která zachovávají nezúženou koncovku **-ém**, jsme našli také v lokálu singuláru. Jedná se o zájmena *kteřé, samé, své* a *tvé*.

- Při **samém** umučení... (71c);
- ...proto jak jenom o **svém** umučení zmínku učinil Ježíš... (72b);
- ...střeli jsou mezy a před tebou intra te v tobě a v srdci **tvém**... (70a).

Koncovky číslovek

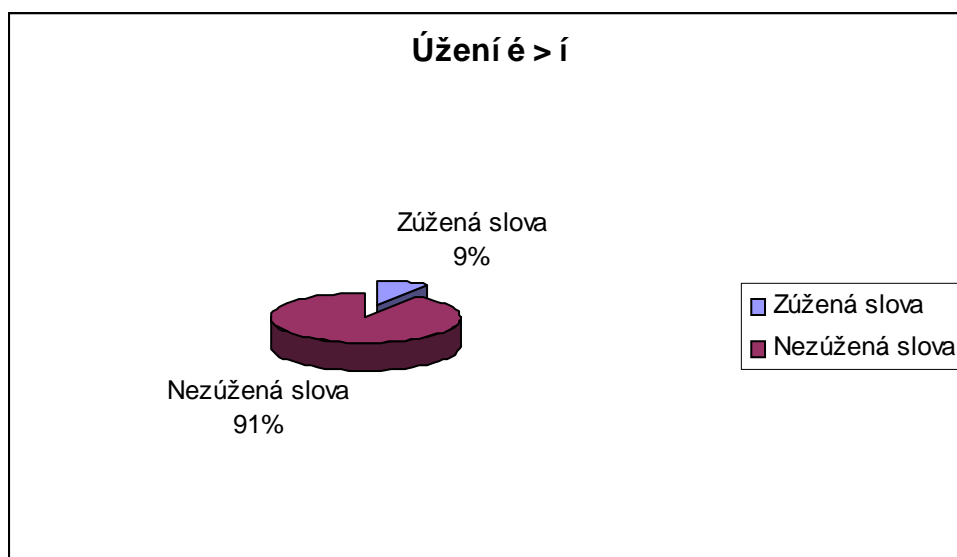
V koncovce číslovek jsme zaznamenali 2 doklady neprovedeného úžení v lokálu singuláru u feminin u číslovky *jedné* a *druhé*. Řadová číslovka *druhý* se však v tomto kázání vyskytuje i v zúžené podobě.

- ...po **druhý** mrtvý když na poručení Diocletiana kyjmi byl dobitý... (76c);
- ...s lučištěm v **jedné** a s nataženým šípem v **druhé** ruce... (69a).

Tabulka úžení *é > í*

pozice ve slově	zúžené	nezúžené
uprostřed slova	4	0
koncovky adjektiv	12	117
koncovky zájmen	2	74
koncovky číslovek	1	2
celkem	19	193
součet všech	212	

Graf úženi é > í

8. Na slavnost svatých apoštolů Petra a Pavla

8. 1. Protetické v-

Ani v tomto kázání se protetické v- nevyskytuje. Opět jsme ale našli množství slov, u nichž by byla proteze možná.

Jedná se o **44** substantiv, z nichž **16** je rodu mužského, **12** rodu ženského a **14** rodu středního. V textu se objevují také **2** vlastní jména, u kterých by mohlo dojít k protezi. Nejčastěji se, shodně jako v předchozích kázáních, objevuje maskulinum *otec* (8x). Nejhojnějším femininem je *orlice* (5x), nejvíce frekventované je neutrum *obrácení* (8x).

- ...a skrze ty místa též **obyvatele** a přichozí jejich... (435a);
- ...a zákonu Krista tovaryši jeho **obyvatele** vyučili... (450b).
- A tak netoliko **obyvatel** města... (436b);

- ...oblečení do **oděvu** bílého... (448b);
- ...a tam odsud **odsudek** pře a případkův se očekává... (434b);
- ...**ochrance** víry a kladivo kacyřův... (446c);
- ...jakoby po celém světě co křídlatý **orel** lítal. (453a);
- ...který na **ostrově** Molitynským někdy svatého Pavla kousl... (455d).

- *Tak ten svatý otec.* (449a).
- *Chtěl říct Bůh Otec...* (453a);
- *...pomáhej nám Bůh otec...* (456a);
- *...též veliké jejich patriarchy a SS. Otce jmenoval...* (443a);
- *...takto Izayáš prorok v osobě Otce nebeského...* (453a);
- *...tito jsou otcové tvoji...* (442a);
- *...a SS řádův otcové podobni mohou slouti...* (448a).
- *Tak tyto slova vykládají SS. Otcové.* (454a);

- *...žádná oběť všemohoucímu Bohu není tak vděčná...* (446b);
- *...a oběť jemu nejmilejší bez přestání obětují...* (446b);
- *...coby se božského zákona obětí aneb ceremonie jeho týkalo...* (434b);
- *...pod mocí svatého Petra pod ochranou radou...* (452b);

- *...jest cesta orlice v povětrí...* (432c);
- *...pak jako orličátka podlé příkladu orlice...* (453a).
- *Pavel byl taková orlice...* (453a);
- *...ale jako rychlá orlice...* (453a).
- *A tak z Pavla nejenom rychlou orlicy...* (453a);

- *...povinnost ovce učením a slovem božím pásti...* (454b).
- *Pas ovce mé.* (454b);

- *...na víru Kristovou obrácení v pravdě se připisuje...* (434a);
- *...po svém předivném na víru obrácení...* (436b);
- *...že ta všecná práce učení cvičení na víru obrácení...* (445b);
- *...jak jest horlivá láska k dušem a obrácení jejich.* (446b);
- *...při obrácení na víru zázraky dělal...* (447b);
- *...že po obrácení na víru k hříchu se více nenavrátil...* (455b);
- *...kteří dnes na obrácení svatého Pavla...* (455c);
- *...který takový den na obrácení svatého Pavla...* (456a);

- *...sám Ježíš Kristus obvzlášení jména dal...* (450b);

- ...nejvíce *Kalvínovi a Luterovi do očí se postavivše...* (450b);
- ...a pokřtí se jeden každý z vás na **odpuštění** hříchů vašich. (436a);
- ...zvěstuje se vám **odpuštění** hříchův. (438a);
- ...*Bůh milosrdný hříchův odpuštění uděliti ráčí.* (454b);
- ...pak jako **orličátka** podle příkladu **orlice**... (453a).

- *To jest jak vykládá **Oleaster**.* (443c).
- *Svatý **Ondřej**...první křestian...* (439c).

Dále jsem našli 7 adjektiv, která jsou opět všechna důsledně bez protetického *v-*. Část námi nalezených adjektiv je součástí slovesných tvarů.

- ...*tak velikou boží milostí **obdařený** byl...* (445b);
- ...**oblečení** do oděvu bílého... (448b);
- ...*od kazatelského řádu na víru **obrácené**...* (445b);
- ...*obzvláště z oných třech tisícův na víru **obrácených**...* (436a);
- ...*řádu svému **obzvláštní** domácí slavnosti...* (452b);
- ...**očistěný** od hříchův skrze slze jako svatý Petr... (456a).
- *Byli syce také byli SS. Dominicus a Franciscus církevní sloupové než sloupama apoštolskýma **opraveni** a podle nich pro své utvrzení postaveni však proto předce co SS. apoštolové to oni nedovedli.* (444b)

Také všechna nalezená zájmena jsou bez proteze. V textu se vyskytují zájmena osobní a ukazovací. Z osobních zájmen jsou nejvíce zastoupena zájmena *on* (6x) a *oni* (4x a 1x jako zájmeno ukazovací). Nejfrekventovanějším ukazovacím zájmenem je zájmeno *onen*, které se v textu objevuje osmkrát. Celkem jsme tedy našli 22 zájmen.

- *První věc které rozuměti nemohu pravil **on**...* (432c).
- **On**...první znamení Kristové s vírou jeho... (441a).
- *Poněvadž **on** sám všechny ctnosti...* (447b).
- *Říkával **on** že aby třebaš hned k spasení přijíti mohl...* (449a).
- *Nádobou vyvolenou jest mi **on** aby nosil jméno mé...* (453a).
- *Což **on** tak učinil jak sám Kristus.* (453a);

- ...**oni** nás vyučili přikázání tvému Pane... (437a);
- ...*totoť jsou **oni** muži...* (441a);

- ...**oni** pak dvě hlavy světa Jeruzalém a Řím... (442a);
- ...co SS. apoštolové to **oni** nedovedli. (444b);
- ...nebo **oni** spasení lidské žíznějí... (445a);

- ...o kterým...na **ona** slova Joba... (453a).
- Svatý Jan Zlatoustý rozjímajíc **oné** slova Kristová... (441a);
- ...co **onen** biskup jeruzalémský za **onoho** času věřiti kázal... (435a);
- ...že **onen**...učitel všech učitelův nejlepší... (443c);
- ...líbí se mě **onen** titul který mu dal prorok... (451b);
- ...to za **onoho** času a za Starého Zákona... (434b);
- ...za **onoho** času v Starém Zákoně... (434b);
- ...za **onoho** času a učejí nás až posavád... (454b).
- Bez pochyby na památku **onoho** hada... (455d);
- ...obzvláště z **oných** třech tisícův na víru obrácených... (436a).

V tomto kázání se také vyskytují číslovky, u kterých by byla možná proteze. Jedná se o základní číslovky *oba* (4x) a *osm* (2x). Ovšem obě uvedené číslovky jsou opět psány důsledně s počátečním *o-*.

- Než **oba** ti pilířové dnešním SS. knížatům apoštolským... (444a);
- ...ačkoliv **oba** hříšní obdrželi... (455a).
- **Oboum** pak toto připisuje svatý Bernard... (437a);
- ...byla z **obouch** stran chrámu božího... (443c);

- ...a **osm** tisíc Saracénův zákonu Krista vyučil. (445b);
- ...Eneáše od **osmi** lét ležícího na loži... (437b).

Dále jsme našli **33** slovesných tvarů. Všechna nalezená slovesa jsou také bez protetického *v-*. Nejfrekventovanějším slovesem je sloveso *obrátit*, které se v tomto kázání objevuje celkem 11x. Velmi častá jsou opět předponová slovesa s prefixy *ob-* (14x) a *od-* (5x).

- ...ačkoliv *oba* hříšní **obdrželi**... (455a);
- ...milost nejvyšší a největší u Boha **obdržel**... (455b);
- ...a *oběť* jemu nejmilejší bez přestání **obětují**... (446b);

- ...**obracujeme** se k pohanům... (438a);
- ...a řády svaté na víru **obrátil**... (443c);
- ...a k víře samo-spasitelné **obrátil**... (445b);
- ...SS. apoštolové na víru **obrátili**... (440b);
- ...že toho dne **obrátilo** se na víru... (436a);
- ...v rum a říceniny **obrátili**... (444a);

- ...všechno učení zč v sobě **obsahuje**... (448a);
- ...a tam odsud odsudek pře a případkův se **očekává**... (434b);

- ...posledně **odešel** do Špaňhel... (439e).
- *Který se **osmělí odpírati** jim ten titul...* (447a);
- ...a mezy kameny jeho **odpočíval**. (443c);
- ...a učením těm tak **odporovali**... (444a).
- *Knížata jeruzalémská toho Ježíše neznajíce **odsoudili**.* (438a);

- ...*musymeť potom i Řím **ohledati**...* (440b).

- *Protož **opakují**...* (445b);
- ...***opakují** já: Petr Apoštol a Pavel...* (447a).
- *Protož mohu zase **opakovati** mé a cýrkve svaté slova.* (440b);
- ...*upřímnou skroušenosti hříchy naše **oplakávejme**.* (455a);
- ...*temnosti jeho **osvítíl** a spravedlivému zákonu vyučil.* (454a);
- ...*a víru samospasitelnou **oznámili**...* (441a);
- ...*pravím víru Krista **oznámili** vyložili...* (442a).

V textu jsme také našli 8 výrazů (1 adjektivum a 7 slovesných tvarů), u kterých by byla možná proteze po předponě. Ani zde ovšem k protezi nedošlo.

- ...*žádného se **neobával**...* (441a);
- ...*nic dokonce **neobdrží**...* (433a);
- ...*ani které jiné stvoření **neodloučí**...* (434a);
- ...*žádného dobrého křestiana **neodvede**...* (433a);
- ...*ani žádného na té skále upevněného **neodvede**.* (434a);
- ...*kolik všichni pohané od víry **neodvedli**.* (449b);

- ...*který v Písmě svatém pod jménem hada vyobrazený*... (433a);
- ...*a hlavníma podporami zaopatřil*. (444a).

Adverbia, kterých jsme v textu našli **10**, jsou také všechna bez proteze. V jednom případě se **o** vyskytuje po předponě.

- ...*věřiti neomilně poroučí*... (435a);
- ...*obyčejně v svém předsevzetí a následovně v milosti boží stále trvají*... (455c).
- ...*když osobně do Říma přišel*... (440b).
- *Než medle odkud tomu lidu křesťanskému také nepřemoženost?* (433a);
- ...*odkudž ale ta skála takovou moc dosáhla?* (433a);
- ...*a tam odsud odsudek pře a případkův se očekává*... (434b).
- *Odtud pak navrátil se do Jeruzaléma*... (437b).

Ve významu částice jsou dva případy:

- ...*obzvláště z oných třech tisícův na víru obrácených*... (436a);
- *A opravdu tak o duše se staral*... (449a);

Dále jsme našli **63** předložek. Nejčastějšími předložkami byly předložky *o* (27x) a *od* (35x), jednou se vyskytl také tvar *odemne*. Všechny nalezené předložky se vyskytovaly bez protetického *v-*.

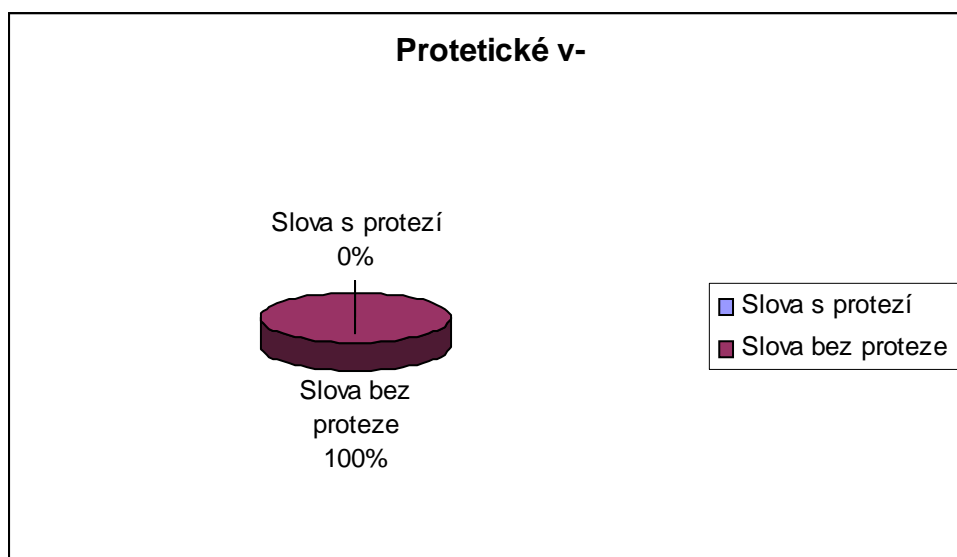
- ...*a cokoliv o víře samo-spasytelné připadne*... (434b);
- ...*když se o svatým Pavlu modlí*... (436b);
- ...*co znamenal o jiných apoštolích*... (439b);
- ...*když mluvil o sobě*.. (440b);
- ...*vydáváje svědectví o království božím*... (440b).
- *Pravda jest že o svatém řádu svatého Dominika*... (444c).
- *Zatím o svatým Petru píše svatý Bernard*. (447b).
- **O** *kterým svatý Ambrož*... (451a);
- ...*že o něm napsal svatý Jan Zlatoustý*... (453a);
- ...*nebo hřích jest hlad o kterým Duch svatý*... (456a);

- ...*kterého odemne a od skály víry mé těž od učení mého...* (433a).
- *A cokoliv od Jeruzaléma přišlo...* (435a);
- ...*a tak tu víru od prvního kazatele a učitele...* (436a);
- ...*která pravou víru od pohanství a kacířstva rozeznala.* (437a);
- ...*od rána až do západu slunce kázal...* (440b);
- ...*a svýma rameny od pádu zdržovali...* (444a);
- ...*nádoba vyvolená od samého Krista jmenovaný byl...* (447a);
- ...*kteří nejenom od moře k moři...* (448b);
- ...*jméno od Boha dané více platí...* (450b).
- *Co abychme všickni od Boha milostivého dosáhli...* (455a).

Tabulka zachycující protetické v-

slovní druh	s protezí	bez proteze
podstatná jména	0	44
přídatná jména	0	7
zájmena	0	22
číslovky	0	6
slovesa	0	41
příslovce	0	10
předložky	0	63
celkem	0	193
součet všech	193	

Graf protetické v-

8. 2. Diftongizace *ú* > *ou*

Diftongizovaná podoba se objevuje u **7** substantiv. Jedná se o substantiva rodu mužského *oud* (2x), *ouklad* (1x), *ouřad* (3x) a o femininum *ouzkost* (1x).

- ...*kdo hlavy vyučí vyučí i **oudy***... (442a);
- ...*tak i jiné města jako **oudy** slovem celý svět vyučili.* (442a);

- ...*a ačkoliv stále **ouklady** jim strojí*... (433a);

- ...*a ten **ouřad** kazatele v Říme...za celé dvě léta konal*... (441a).
- *Svatý Diviš když vykládá **ouřad** a práce apoštolskou*... (448c);
- ...*a stejný **ouřad** měl s Kristem*... (454b).

- *Ani **ouzkost** ani protivenství ani hlad*... (434a).

Také jsme našli **5** případů, ve kterých k diftongizaci *ú* > *ou* nedošlo. Stejně jako v předcházejících kázáních začínají tyto výrazy na *u-*. Nenašli jsme tedy jediný doklad nediftongizované podoby s počátečním *ú-*. Nediftongizovaná podoba se objevuje u substantiva *usta* a také na švu složeniny u vlastního jména *Zlatoustý*.

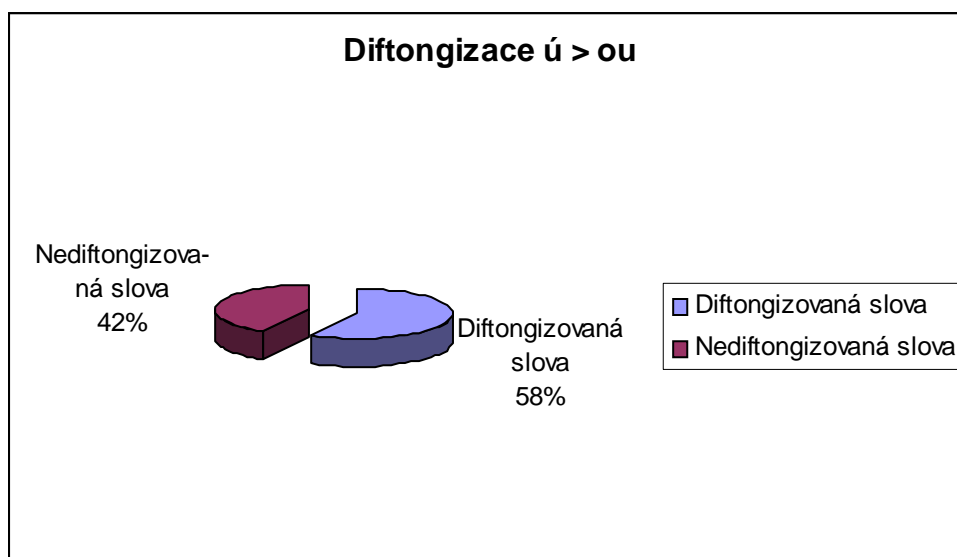
- *Žádný list nevzal před **usta***... (441a).
- *Jak se zná skrze **usta** Davidova Bůh.* (444a).

- *Svatý Jan **Zlatoustý** rozjímajíc oné slova*... (441a).
- *O svatým pak Pavlu svatý Jan **Zlatoustý** mluvil*... (447b);
- ...*že o něm napsal svatý Jan **Zlatoustý***... (453a).

Tabulka diftongizace *ú* > *ou*

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
počáteční <i>ú-</i>	7	0
počáteční <i>u-</i>	0	5
celkem	7	5
součet všech	12	

Graf diftongizace *ú > ou*

8. 3. Diftongizace *ý > ej*

V tomto kázání jsme dokladů o provedené diftongizaci *ý > ej* našli nejméně. Zaznamenali jsme pouze **jeden** případ diftongizace uprostřed slova a **jeden** případ v předponě *vy-*. V koncovkách adjektiv a rodových zájmen jsou důsledně zachovány tvary s *-ý*. Proto je možné konstatovat, že v koncovkách byl dodržen starší stav českého jazyka, ve kterém tato hlásková změna své místo nenalezla.

Uprostřed slova

Jak jsme již uvedli, uprostřed slova jsme zaznamenali pouze **jediný** doklad provedené diftongizace. Jedná se o slovesný tvar *zejskal*. Dále jsme zaznamenali **2** slovesa (*rozsýval* a *týkalo*), u nichž k diftongizaci nedošlo.

- ...*více než jedenkrát sto tisíc dušý Kristu zejskal*. (450b);
- ...*cobykoliv pochybného se přihodilo coby se božského zákona obětí aneb ceremonie jeho týkalo*... (434b).
- *Svatý Filip rozsýval víru*... (439f).

Hyperkorektní je tvar *prý*, který měl původní tvar *prej*.

- *Z té příčiny: že (prý) pán Bůh*... (443c).

Předpona vý-

V předponě **vý-** jsme našli pouze jeden doklad provedené diftongizace, a to u substantiva rodu ženského *vejmluvnost*.

- ...*kázal s takovou horlivostí umělostí moudrostí **vejmluvností***... (441a).

Koncovky adjektiv

Rod mužský

Nominativ singuláru je nejvíce zastoupeným pádem v mužském rodě. Nejhojněji se vyskytuje adjektivum *svatý* (69x). Dalšími nalezenými adjektivy jsou *anjelský*, *bělo-stkvělý* (2x), *bílý*, *blahoslavený*, *božský*, *celý* (2x), *dobry* (3x), *jeruzalémský*, *křesťanský*, *křídlatý*, *milosrdný*, *nový*, *slavný*, *starý*, *šťastný*, *učený* (2x), *vyvolený* a *židovský*. Celkem jsme tedy našli **92** tvarů adjektiv, u nichž nebyla provedena diftongizace.

- ...*a zanechané v epištolách naučení o kterých **anjelský** učitel*... (454b).
- *Ten **bílý** a **bělo-stkvělý** zástup podle mého zdání jest **bělo-stkvělý** řád*... (448b).
- *Chudobu Krista následovati jest **dobry** skutek*... (448c);
- ...*na tom též římským uznání a naučení **celý** **křesťanský** svět přestává*... (434b);
- ...*tak **Starý** Zákon od Jeruzaléma a kněze nejvyššího visel*. (435a).
- *Výsoce pak **učený** Yanquas znamená nětco podobného*... (454b).

- ***Svatý** Petr apoštol Páně a **svatý** Pavel učitel země*... (435a);
- ...***svatý** Bartoloměj Arménii, **svatý** Tomáš Indii, **svatý** Šimon Egypt*... (440a);
- ...***svatý** Petr apoštol a **svatý** Pavel učitel národův*... (442a).
- *Zatím o svatým Petru píše **svatý** Bernard* (447b).
- *O svatým pak Pavlu **svatý** Jan Zlatoustý mluví*... (447b).

V genitivu plurálu se ve dvou případech vyskytuje zájmeno *jiný*, které zachovává nediftongizovanou koncovku **-ých**.

- ...*že mnoho židův a **jiných** národův následovalo Pavla*... (438a);
- ...*tak proti vykořevení pohanstva **jiných** neřádův tohoto světa*... (445a).

V akuzativu singuláru jsme zaznamenali **22** tvarů adjektiv, u nichž mohlo dojít k diftongizaci. Jedná se o adjektiva *celý* (11x), *daleký* (1x), *izrahelský* (1x), *kassinský* (1x), *kazatelský* (1x), *nový* (2x), *shromážděný* (1x), *stejný* (1x) *šalomounský* (1x), *vatikánský* (1x) a *veliký* (1).

- ...*když nás a celý svět zákonu tvému Pane vyučili.* (434a);
- ...*tito dva mistři nad mistrama tvému zákonu Pane nás a celý svět vyučili.* (446a);
- ...*synu můj neposílám já tebe abys řídil a spravoval lid izrahelský...* (453a);
- ...*a tam víru a Zákon Nový vyhlásili.* (449c).
- ...*že svatý Pavel jeden a stejný ouřad měl s Kristem...*(454b).
- *Svatý Jan miláček páně viděl zástup veliký...* (448b).

Bohatě je dále zastoupen genitiv plurálu. Zde jsme našli **10** nediftongizovaných adjektivních tvarů. Jsou to adjektiva *apoštolský* (2x), *horlivý* (1x), *Kristový* (1x), *mrtvý* (2x), *Petrův* (1x), *serafinský* (1x), *svatý* (2x).

- ... *do kterého skrze zásluhy dnešních knížat apoštolských...* (456).
- *Plny knihy jsou horlivých skutkův jejich...* (446b);
- ...*poroučením a plnomocenstvím Petrových náměstkův působili...* (453a).
- *Na slavnost svatých apoštolův Petra a Pavla.* (432a).

V dativu plurálu jsme zaznamenali **6** adjektiv, která zachovávají nediftongizovanou koncovku *-ým*. Nalezli jsme tato adjektiva: *apoštolský*, *božský*, *nábožný*, *povstálý*, *starý* a *veliký*.

- *Než oba ti pilířové dnešním SS. knížatům apoštolským jakožto pilířům božským ustoupiti musejí...* (444a);
- ...*první kázání mužům nábožným ze všelikého národu kteréž pod nebem jest ...* (435a);
- ...*těž proti kacyřům starým i v nově povstalým dělali...* (452b);
- ...*i toto se dnešním SS. velikým učitelům připisuje...* (40b).

Lokál plurálu je zastoupen pouze **4** nediftongizovanými tvary adjektiv (*apoštolský*, *jiný* /2x/ a *svatý*).

- *Tak Kristus o dnešních knížatech **apoštolských*** (447a).
- *Pravda jest co znamenal o **jiných** apoštolích vysoce učený Incognitus...*(439b);
- *...a cokoliv ve všech **jiných** kazatelích učitelích...* (448a);
- *...miláčky Páně nacházím já v Novém Zákoně na **svatých** Dominikovi a Františkovi...* (444a).

V instrumentálu plurálu jsme našli **dva** doklady neprovedené diftongizace u adjektiv *apoštolský* a *jiný*.

- *Byli syce taký byli SS. Dominicus a Franciscus církevní sloupové než sloupama **apoštolskýma** opraveni...* (444b).
- *Jest pravda že s těma a **jinýma** mnoho tisíc dušý Kristu vyučil.* (443b).

Rod ženský

V ženském rodě jsme našli jen málo adjektiv, u nichž by mohlo dojít k diftongizaci.

Čtyři doklady jsme zaznamenali v genitivu plurálu (adjektiva *jiné* /2x/, *apoštolské* a *jedovaté*).

- *...též s vůlí **jiných** hlav **apoštolských**.* (445a);
- *...žádného hada ještěřky a **jiných jedovatých** žížal se nic nebojí...* (455d).

Lokál plurálu je zastoupen **6** případy adjektiv, v jejichž koncovce bylo zachováno **-y**. Tříkrát jsme zaznamenali adjektivum *rozličné*, jedenkrát se vyskytla adjektiva *daleké*, *jiné* a *kněžské*.

- *Admirabilis předivný Pavel předivné věci v **rozličných** krajinách působiti nepřestával...* (437c);
- *...ale své učení a kázání po **jiných dalekých** krajinách a královstvích rozlili a rozšířili.* (437a);
- *...proto dnes celá svatá církev v hodinkách **kněžských** říká...* (441a).

Rod střední

U neuter jsme zaznamenali pouze **dva** doklady možné diftongizace. Jedná se o adjektiva *jiné* a *slavné*, která se nachází v plurálu genitivu.

- *Krom toho jména skála bez počtu jiných slavných jmén měl Kristus...* (451b).

Koncovky zájmen

Nominativ singuláru je zájmennými tvary, u kterých neproběhla diftongizace, bohatě zastoupen (**17** zájmenných tvarů). Jedná se o zájmena *každý* (1x), *který* (13x) a *žádný* (3x).

- *...a pokřtí se jeden **každý** z vás...* (436a);
- *Jest chytrost jedovatého nepřítele diábla **který** po skále bez přestání chodí...* (433a).
- ***Který** jazyk bude schopný chváliti svatého Pavla? **Žádný**.* (447b).
- *Svatý Jan miláček páně viděl zástup veliký...**který** **žádný** nemohl zpočítati...* (448b).

V akuzativu singuláru jsme zaznamenali **4** nediftongizované zájmenné tvary: *který* (2x), *takový* (1x) a *žádný* (1x).

- *Blahoslavený ten a štěstí kdo **takový** den na obrácení Pavla svatého a nebo dnes drží...* (456a).
- ***Žádný** list nevzal před usta...* (441a).

Jedno zájmeno, u něhož neproběhla diftongizace *ý > ej*, jsme našli také v genitivu plurálu. Jedná se o zájmeno *který*.

- *...dvacet králův z **kterých** jeden v městě Tara 150 lét starý byl na víru obrátili.* (450a).

Dativ plurálu je zastoupen **5** zájmennými tvary s koncovkou **-ým**. Zájmena, která nepodlehla diftongizaci, jsou *jakýkoliv*, *který* a *svůj* (3x).

- *...cokoliv proti pohanům, Turkům, Tartarům, Mouřenínům zč. a **jakým**koliv jiným neznabohům...* (452b).
- *Co za hada? **Kterým** Šalomoun nerozuměl?* (433a);
- *...Petr pak přítomným **svým** bratřím přikázal...* (437b).
- *Než proti knížatům **svým** velmi málo.* (439e).
- *Poněvadž tedy Ignacius synům **svým** to jméno...uložil...* (450a).

V lokálu plurálu jsme zaznamenali **3** zájmenné nediftongizované tvary. Jedná se o zájmena *který* a *svůj* (2x).

- ...vysoké učení SS Petra a Pavla o **kterých** svatá cýrkev... (434a);
- ...byl předivný a v skutkách **svých** ...Kristu podobný. (452a);
- ...a učejí nás až posavád na **svých** potomcích za našeho času. (454a).

Dvě nediftongizované podoby jsme našli také v instrumentálu plurálu u zájmena *svůj*.

- Pravda jest že svatý Romuald **svýma** camaldulenskýma při obrácení na víru zázraky dělal... (447b);
- ...všema **svýma** skutky nezrušili ni zrušiti nemohli... (452b).

Rod ženský

Genitiv plurálu je u feminin zastoupen **dvakrát** zájmenem *své*, které zachovává nediftongizovanou koncovku **-ých**.

- ...to kázání a učení Petrové do **svých** krajin roznesli... (436a);
- ...zakladatel řádu tovaryšstva Ježíšova do **svých** regulí takto postavil... (449a);

V nediftongizované podobě jsme zaznamenali také zájmeno *které*. To se vyskytuje v lokálu singuláru.

- Má co děkovat Ignacyusovi Amerika ano i naše Evropa v **kterých** víře a zákonu Krista tovaryši jeho obyvatele vyučili... (50a).

Rod střední

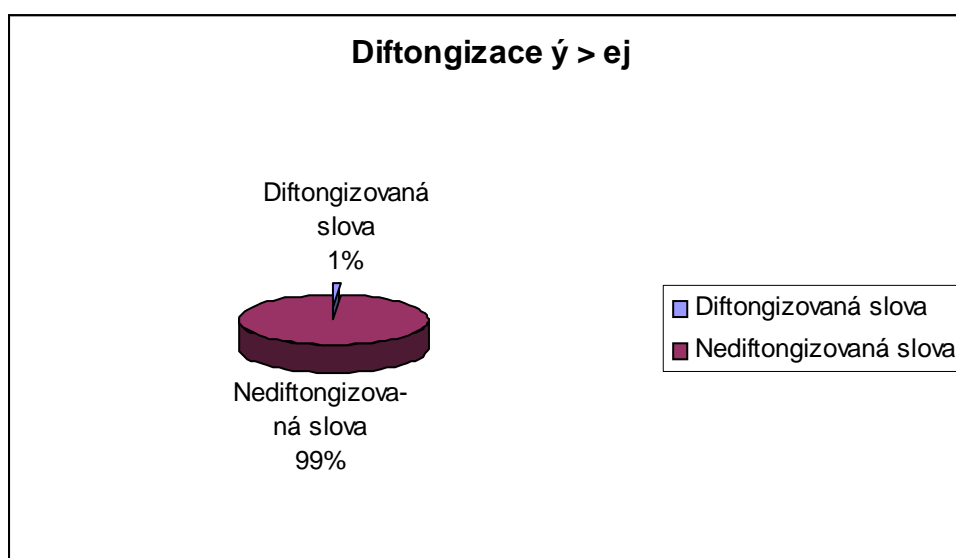
Také zájmeno *své*, které jsme našli ve **dvou** dokladech v lokálu plurálu, důsledně zachovává nediftongizovanou koncovku **-ých**.

- ...nejenom tebe Bože na ramenách **svých** držel... (453a).
- Roztahše křídla svá vzal na sebe a po celým světě nesl na ramenách **svých**... (453a).

Tabulka diftongizace *y > ej*

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
uprostřed slova	1	4
předpona <i>vý-</i>	1	0
koncovky adjektiv	0	151
koncovky zájmen	0	35
celkem	2	190
součet všech	192	

Graf diftongizace *y > ej*

8. 4. Úženi *é > í*

V tomto kázání se ze všech analyzovaných změn nejvíce prosadilo právě úženi. Zaznamenali jsme **32** zúžených adjektivních a zájmenných tvarů. Zúženou podobu jsme našli také u **1** substantiva a **2** sloves. Celkem se tedy v tomto kázání nachází **35** tvarů, u nichž došlo k úženi *é > í*. Aby naše analýza byla co nejkompaktnější, zaměříme se i v tomto případě na ostatní výrazy, u nichž by k úženi za daných dobových podmínek mohlo dojít, avšak autor zde zachoval starší stav spisovného jazyka.

Uprostřed slova

Jak jsme již uvedli výše, našli jsme celkem **2** výrazy, které se nacházejí v zúžené podobě. Jedná se o slovesa *lítat* a *rozlíhalo*. U slovesa *létat* jsme v **jednom** případě zaznamenali i nezúžený tvar.

- *Spívali pak vespolek a Boha chválili až se po celým nebi rozlíhalo.* (448b);
- *...jakoby po celým světě co křídlatý orel lítal.* (453a).
- *Křídlati tvorové křídly a peřím létají...* (432c).

Koncovky adjektiv

Rod mužský

Nejvíce případů neprovedeného úžení jsme u maskulin zaznamenali v genitivu singuláru (**44** dokladů). Nejčastěji se vyskytuje adjektivum *svatý* (17x), vícekrát jsme našli adjektiva *celý* (5x), *jiný* (2x), *Kristový* (2x), *Nazaretský* (2x), *nový* (2x), a *živý* (2x). Ostatní adjektiva se vyskytla pouze jednou, jsou to adjektiva *apoštolský*, *bílý*, *blahoslavený*, *božský*, *jedovatý*, *kazatelský*, *milostivý*, *nebeský*, *nezbedný*, *římský*, *schválený* a *starý*.

- *...a že těmto dvěma celého světa na víru Kristovou obrácení v pravdě se připisuje...* (434a).
- *Cesta hada na skále jest chytrost jedovatého nepřítele diábla...* (433a);
- *...a mnoho jiného lidu ke Kristu obrátil...* (443a);
- *...a slyšte slova tato: Ježíše Nazaretského muže schváleného od Boha...* (435a)
- *...takto Izayáš prorok v osobě otce nebeského...* (453a);
- *...ty jsi Kristus syn Boha živého.* (441a).
- *Vyšel z města a poslaný od Ducha svatého...* (438a).
- *Svatý Jakub bratr svatého Jana...* (439e).
- *Pravda jest že o svatém řádu svatého Dominika dávno mluvil svatý Řehoř IX...* (444c).
- *Bože jenž jsi celý svět skrze svatého Pavla vyučil.* (453a).

I v dativu singuláru jsme zaznamenali velký počet adjektiv, která zachovávají nezúženou koncovku **-ému**. Nalezli jsme celkem **20** adjektiv (pokud není uvedeno jinak, adjektivum se vyskytuje v textu pouze jedenkrát): *celý* (5x), *dobrý*, *izrahelský*, *jmenovaný*, *Kristový* (3x), *křesťanský*, *lačný*, *nový* (2x), *pravdomluvný*, *předešlý*, *spravedlivý*, *svatý* a *ustanovený*.

- *Než což jest to proti **celému** světu?* (439f);
- *...k pokání a k **dobrému** životu přivedl...* (445b);
- *...lidu **lačnému** pokrm slova božího předkládají.* (445a);
- *...též zřídka se k **předešlému** neřádu navracují.* (455c);
- *...temnosti jeho osvítil a **spravedlivému** zákonu vyučil.* (454a);
- *...že jak **svatému** Pavlu tak jim Bůh milosrdný hříchův odpuštění uděliti ráčí.* (454b).

Z **11** nezúžených adjektiv, která se nacházejí v akuzativu singuláru, se nejčastěji vyskytuje adjektivum *svatý* (5x). dalšími nalezenými adjektivy jsou *blahoslavený* (1x), *dobry* (1x), *podobný* (2x), *pochybný* (1x) a *upevněný* (1x).

- *...žádného **dobrého** křestiana neodvede...* (433a).
- *Bože který jsi množství národův skrze učitele národův **svatého** Pavla víře tvé i nás pohany vyučil...* (439a).
- *Jednoho **svatého** Antonína jménovati dosti bude...* (446c).
- *Který jazyk bude schopný chváliti **svatého** Pavla?* (447b).

I v akuzativu plurálu jsme u maskulin zaznamenali **6** tvarů, které zachovávají koncovku *-é*. Jedná se o adjektiva *nový* (1x), *svatý* (1x), *škodný* (1x), *veliký* (2x) a *známý* (1x).

- *Čtete hystorye čtete knihy staré a **nové** spisy...* (449b);
- *...a řády **svaté** na víru obrátil...* (443c);
- *...slynou svou ty **škodné** tvory mordují...* (455d);
- *...(abych toliko nám některé řeholníky **známé** a klášterníky též **veliké** jejich patriarchy a SS. Otce jmenoval)...* (442b).

Úženi *é > í* jsme v hojném počtu zaznamenali v lokálu singuláru. Zúžená podoba se vyskytuje u **19** adjektiv. Nejčastěji úženým přídavným jménem je adjektivum *celý*, které se v tomto kázání vyskytuje celkem 11x. Další adjektiva, která podlehla úženi, jsou *aksamitový*, *černý*, *pochybný*, *svatý* (4x) a *Molitynský*. Adjektivum *svatý* jsme v tomtéž rodě, pádě a čísle našli 2x v nezúžené podobě, stejně jako další **2** adjektiva: *nový* a *starý*. Z uvedených faktů vyplývá, že lokál singuláru u maskulin byl úžením *é > í* zasažen nejvíce.

- ...a tak tu víru od prvního kazatele a učitele Petra vyhlášenou v Jeruzalémě po **celým** světě rozhlásili. (436a);
- ...a skrze ten lid Krista po **celým** světě vyhlášoval... (436b);
- ...a vírou katolickou od svatého Petra po **celým** světě skrze tebe o štěstí město rozšířenou... (442a);
- ...kteří co po **celým** světě učili... (442a);
- ...nebo oni spasení lidské žíznějí a po **celým** světě...lidu lačnému pokrm slova božího předkládají. (445a);
- ...že na **celým** světě přes jedenkrát sto tisíc synův serafínských se nachází. (446b).
- Na **celým** světě ano y v nebi krom Boha svatý Petr žádného nemá sobě podobného. (447b);
- ...ale i za mořem i před mořem po **celým** světě zákon a víru Krista rozhlásili... (448b);
- ...a pracovati po **celým** světě nepřestává. (449a);
- ...jakoby po **celým** světě co křídlatý orel lítal. (453a);
- ...a po **celým** světě nesl na ramenách svých... (453a);

- ...kterak totižto ta ptačí královna v svém **černým aksamitovým** plášti do povětří až k slunci se vynáší. (432c);
- ...který na ostrově **Molitynským** někdy svatého Pavla kousl... (455d);
- ...a v **pochybným** stavu a rozepři bylo stalo... (434b);
- ...a to potvrzuje církev svatá když se o **svatým** Pavlu modlí... (436b).
- Zatím o **svatým** Petru píše svatý Bernard. (447b).
- O **svatým** pak Pavlu svatý Jan Zlatoustý mluví... (447b).
- Vysoce pak učený Yanquas znamená nětco podobného o **svatým** Pavlu... (454b);

- ...dva zajisté vyšší a větší miláčky Páně nacházým já v **Novém** Zákoně... (444a).
- Za onoho času v **Starém** Zákoně... (434b).
- Protož dobře a svatě se modlí o **svatém** Pavlu svatá církev... (438a).
- Pravda jest že o **svatém** řádu svatého Dominika dávno mluvil svatý Řehoř IX... (444c).

Rod ženský

U feminin jsme našli 4 doklady neprovedeného úžení v nominativu plurálu. Jedná se o adjektiva *narozené* (1x), *pekelné* (2x) a *přítomné* (1x).

- ...že děti na den svatého Pavla **narozené**... (455d);
- ...a brány **pekelné** nepřemohou ji. (433a);
- ...že proti tomu ani brány **pekelné** nic svedsti nemohly... (444a);
- ...ani meč ani život ani **přítomné** věci ani budoucí... (434a).

Nejvíce adjektiv, u nichž nedošlo k úžení, jsme zaznamenali v genitivu singuláru (14). Pokud není uvedeno jinak, všechna adjektiva se vyskytují pouze jedenkrát, jsou to adjektiva *božská*, *celá* (2x), *hodná*, *katolická* (2x), *Kristová*, *svatá* (4x), *svato-svatá* a *věčná* (2x).

- ...tak nyní jsi škola pravdy a **božské** moudrosti. (442a).
- Ačkoliv té **celé** stálosti nejpřednější příčina jest... (433a).
- Ni žádné vinny **hodné** smrti nenalezše... (438a).
- Nezapírám já že zázraky dělali SS řádové v učení víry **katolické**... (452b).
- Od té samé **svato-svaté** skály... (433a).
- Nebo prvnímu z nich od **věčné** pravdy slíbeno jest... (433a).

Dativ singuláru je zastoupen 3 adjektivy (*apoštolská*, *Kristová* a *křestianská*), která zachovávají nezúženou koncovku *-é*.

- ...ani to jméno Jesus jim k rovnosti **apoštolské** nepomáhá... (450b);
- ...a víře **Kristové** vyučoval... (436b);
- ...že hned první rok v Lombardii sto tisíc kacířův víře **křestianské** vycvičili... (445b).

V akuzativu plurálu jsme našli 4 adjektiva, u nichž mohlo dojít k úžení: *makavé*, *předivné*, *staré* a *věrné*.

- ...bludy jejich lidu předkládali a chyby **makavé** dokazovali. (450b).
- Admirabilis předivný Pavel **předivné** věci v rozličných krajinách působiti nepřestával... (437c).
- Čtěte hystorye čtěte knihy **staré** a nové spisy... (449b);
- ...a duše **věrné** na skále víry katolické upevněné pokoušý... (433a).

Osm případů neprovedeného úžení jsme zaznamenali i v lokálu singuláru. U adjektiv *jeruzalémská, jüdská, samo-spasytedlná* (2x) a *svatá* (4x) je důsledně zachována koncovka *-é*.

- ...*a uprostřed tureckého týranství v zemi svaté jeruzalémské víru Krista hájí...* (446b);
- ...*a cokoliv o víře samo-spasytedlné připadne...* (434b).
- *Nic bez pomocy a mocy Petra a Pavla v cýrkvi svaté státi se nemůže.* (445a).

Rod střední

V nominativu singuláru jsme u neuter našli zúženou podobu u adjektiva *celý*. Totéž adjektivum se však, stejně jako dalších **8** přídavných jmen (*božské, jiné, královské, předivné, převeliké, vyměřené, vysoké* a *židovské*), vyskytuje i v nezúžené podobě.

- *V druhou pak sobotu celý téměř město se sešlo...* (438a);
- ...*že aby třebas celé peklo proti nim do boje vytáhlo...* (433a).

- *Národ svatý jsi lid vyvolený město královské...* (442a);
- ...*kerak to převeliké a předivné stavení rozvory na moři dělá...* (432c);
- ...*příčina jest vysoké učení SS. Petra a Pavla...* (434a);
- ...*to židovské pokolení věřilo.* (435a).

Čtyři adjektiva (*celé, hlučné, svaté* a *turecké*) v nezúžené podobě jsme zaznamenali také v genitivu singuláru.

- ...*celého křestianstva hlava a hlavní město byl a jest Řím...* (435a);
- ...*přišel až do Antiochie města hlučného...* (438a);
- ...*a k rozšýření svatého evangelium konali...* (452b);
- ...*a uprostřed tureckého týranství v zemi svaté jeruzalémské víru Krista hájí...* (446b).

Adjektivum *celé* se v nezúžené podobě nachází také v genitivu plurálu.

- ...*a ten ouřad kazatele v Římě...za celé dvě léta konal...* (441a).

Akuzativ singuláru je zastoupen **4** adjektivy (*horlivé, Kristové, lidské a slavné*), která zachovávají nezúženou koncovku **-é**.

- ...ochrance víry a kladivo kacířův pro své **horlivé** učení a kázání slouti zasloužil. (446c).
- On...první znamení **Kristové** s vírou jeho do Říma přinesl... (441a);
- ...nebo oni spasení **lidské** žíznějí... (445a);
- ...skrze to třetí tajemství a cestu hada po skále rozumějí **slavné** vzkříšení Ježíše Krista... (433a).

I v plurálu akuzativu jsme našli **6** adjektiv v nezúžené podobě. Jedná se o adjektiva *apoštolské, jiné (2x), připověděné, rozličné a stejné*. Správně by tento tvar měl mít koncovku **-á**. Jedná se o přisuzování koncovky typické pro ženský rod přídavným jménům rodu středního z důvodu stírání rodových rozdílů.

- ...že svatý Ignacyus ani tím jménem Jesus dnešní **apoštolské** knížata nepřemáhá. (452a).
- Mlčím Libii, Mezopotamii, Arabii, Maroko a **jiné** království Kristu **připověděné**. (450b).
- Měl **jiné** jména Petr... (451a).
- Našeho povolání jest **rozličné** místa procházeti... (449a).
- Znamenáte **stejně** jména? (451a).

V lokálu singuláru se vyskytují **2** adjektiva, u nichž došlo k úžení *é > í*. U adjektiv *Ježíšův* a *římský* nalezneme tedy v koncovce **-ým**, proti tomu další **3** adjektiva (*mouřenínský, předivný a svatý*) důsledně zachovávají nezúženou koncovku.

- Jest pravda že se může říci o tom tovaryšstvu **Ježíšovým**... (452b);
- ...na tom též **římským** uznání a naučení celý křestianský svět přestává... (434b);
- ...a v království **mouřenínském** jeden P. Alphonsus Mendez léta 1628 více než jedenkrát sto tisíc dušů Kristu zejskal. (450b).
- Svatý Pavel i hned po svém **předivném** na víru obrácení... (436b);
- ...který v Písmě **svatém** pod jménem hada vyobrazený... (433a).

Koncovky zájmen

Rod mužský

V genitivu singuláru jsme zaznamenali **9** zájmen, u nichž by mohlo dojít k úženi *é > í*. Všechna nalezená zájmena však zachovávají starší nezúženou podobu. Jedná se o zájmena *který* (2x), *sameý* (1x), *svůj* (2x) *všeliký* (2x) a *žádný* (2x).

- *Nebo který řád a **kterého** řádu zakladatel...* (447b).
- *...nádobu vyvolená od **samého** Krista jmenovaný byl...* (447a);
- *...a bez **svého** užitku proti nám bojuje.* (433a);
- *...**žádného** hada ještěrky a jiných jedovatých žížal se nic nebojí...* (455d).

Dativ singuláru je zastoupen **9** zájmeny v nezúžené podobě. Jedná se o zájmena *každý* (1x), *svůj* (1x) a *tvůj* (7x).

- *...však ale místo od Ducha svatého jednomu **každému** vyměřené...* (440b);
- *...řádu **svému** obzvláštní domácí slavnosti za patrony představil...* (452b);
- *...když nás a celý svět zákonu **tvému** Pane vyučili.* (434a);
- *..tito dva nás a celý svět zákonu **tvému** Kriste vyučili.* (448a).

V akuzativu singuláru jsme zaznamenali **6** zájmen, která také důsledně zachovávají koncovku **-ého**. Jsou to zájmena *který* (1x), *takový* (2x) a *žádný* (3x).

- *...dám pak tobě tovaryšše a spolu-učitele **takového kterého** odemne a od skály víry mé...* (433a);
- *...nic dokonce neobdrží **žádného** dobrého křestiana neodvede...* (433a).

I v akuzativu plurálu se nachází **5** zájmen bez provedeného úženi. Zájmeno *některé* a *své* (4x) opět v koncovce dodržují starší podobu spisovného jazyka.

- *...(abych toliko nám **některé** řeholníky známé a klášterníky též veliké jejich patriarchy a SS. Otce jmenoval)...* (442b);
- *...a na všech stranách světa skrze **své** bratry pohany a kacyře vyučoval.* (446b);
- *...a proto tyto SS. apoštoly za **své** mistry uznal...* (452b).

- ...*jest pravda že mnoho milionů duší skrze své syny a řády svaté na víru obrátil...* (443c).
- *Svatý Pavel učí nás podobně skrze své potomky...* (454b).

V lokálu singuláru jsme zaznamenali **6** zájmen, u nichž došlo k úženi. Jedná se o zájmena *který* (4x), *svůj* (1x) a *náš* (1x) V tomto pádě jsme nezaznamenali žádný případ zájmena, u něhož by nebylo úženi provedeno.

- *O kterým svatý Ambrož...* (451a).
- ...*o kterým...na ona slova Joba...* (453a).
- *Vysoce pak učený Yanquas znamená nětco podobného o svatým Pavlu o kterým Písmo...* (454b);
- ...*nebo hřích jest had o kterým Duch svatý...* (456a).
- ...*terak totižto ta ptačí královna v svým černým aksamitovým plášti do povětří až k slunci se vynáší.* (432c).
- *Nyní pak co v našým zákoně nejvyšší pastýř náš věřiti neomylně poroučí...* (435a);

Rod ženský

Jedno zájmeno v nezúžené podobě jsme našli v nominativu plurálu: *takové*.

- ...*ano takové děti divným řízením božím slynou svou ty škodné tvory mordují...* (455d).

V genitivu singuláru jsme zaznamenali **9** zájmen, u nichž nebylo provedeno úženi. Jedná se o zájmena *má* (1x), *samá* (1x), *ta* (6x) a *žádná* (1x).

- ...*těž od skály mé víry...* (433a).
- *Od té samé svato-svaté skály...* (433a).
- *Ačkoliv té celé stálosti nejpřednější příčina jest...* (433a);
- ... *a dušem té skály přivlastněným nejvíce síli přidalo...* (433a);
- ...*však žádné rány neudělal.* (455d).

Dativ singuláru je zastoupen **5** zájmeny, která opět důsledně zachovávají nezúženou koncovku *-é*. Jsou to zájmena *která* (2x), *ta* (1x) a *tvá* (2).

- *První věc které rozuměti nemohu...* (432c).

- *Třetí věc jest **kteřé** rozuměti nemohl...* (432c).
- *Nicméně učení a kázání dnešních SS. učitelův Petra a Pavla **té** skále...* (433a);
- *...skrže učitele národův svatého Pavla víře **tvé** i nás pohany vyučil...* (439a).
- *Tito nás vyučili zákonu a víře **tvé** Pane.* (443b).

Jeden případ neprovedeného úžení jsme našli i v akuzativu singuláru u zájmena *svá*. Shodně **jeden** doklad se vyskytuje v akuzativu plurálu. V tomto případě úžení neproběhlo u zájmena *má*.

- *...aby tak učitele celého světa a hlavy **své** uctil...* (452b).
- *Pas ovce **mé**.* (454b).

V lokálu singuláru se vyskytlo **6** zájmen v nezúžené podobě. Jedná se o zájmena *kteřá* (2x) a *ta* (4x).

- *...kapitolu desátou v **kteřé** spasitel náš Kristus skála se jménuje...* (451a).
- *A nyní čtete svatého Matouše kapitolu šestnáctou v **kteřé** svatého Petra skálou nazývá Kristus...* (451a);
- *...ale ani žádného na **té** skále upevněného neodvede.* (434a).
- *Ty jsi Petr a na **té** skále vzdělám kostel můj.* (451a).

Rod střední

Sedm zájmen v nezúžené podobě jsme zaznamenali v nominativu singuláru. Nejčastěji se vyskytovalo zájmeno *kteřé* (5x), ostatní zájmena (*mé* a *tvé*) máme doložena pouze jednou.

- *...ani vysokost ani hlubokost ani **kteřé** jiné stvoření neodloučí...* (434a);
- *...město královské **kteřé** náboženstvím uměním a duchovenstvím...* (442a);
- *...abys byl spasení **mé** až do konce země.* (453a);
- *...ty jsi Petr a **tvé** učení bude sylné jako skála...* (433a).

V genitivu singuláru jsme zaznamenali **6** zájmen. Zájmena *keré* (2x), *mé* (2x), *své* (1x) a *žádné* (1x) zachovávají důsledně nezúženou koncovku **-ého**.

- ...a posledně za nima do nebe půjde do **kerého** skrze zásluhy dnešních knížat apoštolských pomáhej nám... (465a);
- ...těž od učení **mého**... (433a);
- ...nicméně co pochybnosti **svého** spasení... (449a);
- ...a **žádného** znamená jak jiní synové Adamovi po sobě nenechal. (433a).

V dativu singuláru se v nezúžené podobě vyskytuje pouze v **jednom** případě zájmeno *tvé*.

- Oni nás vyučili přikázání **tvému** Pane... (437a).

V akuzativu singuláru se nejčastěji objevovalo zájmeno *své* (7x), zájmena *mé* a *tvé* jsme našli pouze jednou. Celkem jsme tedy zaznamenali **9** zájmených nezúžených tvarů.

- ...aby nosyl jméno **mé** před pohany... (453a);
- ...ale **své** učení a kázání po jiných dalekých krajinách a královstvích rozlili a rozšířili. (437a);
- ...a podle nich pro **své** utvrzení postavení... (444b);

Dva doklady neprovedeného úžení jsme našli i v akuzativu plurálu u zájmena *mé*. Ovšem i v tomto případě by mělo správné zakončení být **-á** (o tomto viz. výše).

- Protož mohu zase opakovati **mé** a cýrkve svaté slova. (440b).
- Protož opakují **mé** slova... (448a).

V lokálu singuláru jsme zaznamenali **2** případy úžení *é* > *í* u zájmen *keré* a *své*. Zájmeno *své* se v **jednom** případě vyskytuje i v nezúžené podobě.

- ...přišel až do Antiochie města hlučného v **kerým** podle příkladu svatého Petra takto kázal... (438a);
- ...obyčejně v **svým** předsevzetí a následovně v milosti boží stále trvají... (455c).
- Svatý Pavel i hned po **svém** předivném na víru obrácení... (436b).

Koncovky číslovek

Rod mužský

Jediný doklad úženi u číslovek jsme našli u maskulin v lokálu singuláru. Jedná se o solitérní číslovku *jediný*.

- ...v tom **jediným** všechno shromážděno jest. (448a).

Rod ženský

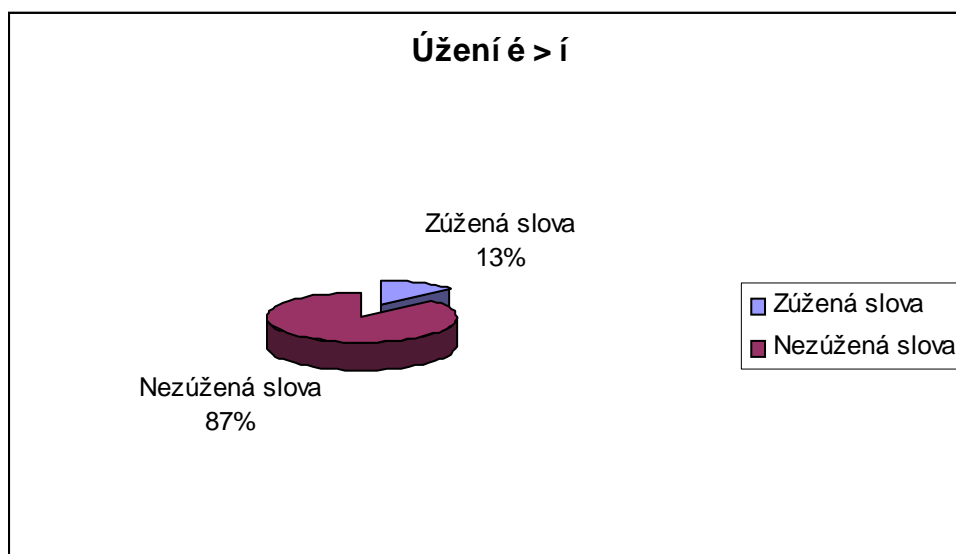
U feminin jsme zaznamenali **jeden** doklad neproběhlého úženi v akuzativu plurálu u číslovky *mnohé*.

- ...a ačkoliv **mnohé** krajiny SS Petru a Pavlovi neznámé... (440b).

Tabulka úženi é > í

pozice ve slově	zúžené	nezúžené
uprostřed slova	3	1
koncovky adjektiv	23	148
koncovky zájmen	8	78
koncovky číslovek	1	1
celkem	35	228
součet všech	263	

Graf úženi é > í

ZÁVĚR

Tématem této bakalářské práce byl jazyk tří kázání od barokního autora Bohumíra Hynka Josefa Bílovskeho (1659 – 1725). Jednalo se o kázání s názvy *Na den svatých Třech králův*, *Na den svatých Fabiána a Šebestiána* a *Na slavnost svatých apoštolův Petra a Pavla*. Důkladná hláskoslovná analýza nám pomohla dospět ke stanovenému cíli, tedy dílčím způsobem přispět k poznání úrovně českého jazyka v 1. polovině 18. století. Ve všech třech textech jsme podrobně excerpovali jevy z roviny hláskoslovné, které jsme dále rozsáhle popsali. Uvedené jevy jsme také doplnili množstvím příkladů a na závěr jsme výsledky naší analýzy vždy graficky znázornili.

V celkovém závěru bychom na základě podrobné analýzy výše zmiňovaných barokních textů měli zhodnotit, zda byl autor při psaní svých kázání ovlivněn mluveným jazykem, či se jeho jazyk pohyboval spíše v rovině češtiny dodržující humanistickou normu.

Než jsme však přistoupili k samotnému hláskoslovnému rozboru, tedy k části praktické, uvedli jsme základní teoretické údaje, které nám dále pomáhaly během analýzy. Nejprve jsme se zaměřili na popsání stavu českého jazyka v době humanismu a na tři nejvýznamnější mluvnice tohoto období. V následující kapitole jsme věnovali pozornost gramatikám barokním. Podrobněji jsme zpracovali *Českou mluvnici* Jana Drachovského, *Brus jazyka českého* Jiřího Konstance, *Žáčka* Matěje Václava Šteyera a *Čechořečnost* Václava Jana Rosy. Zpracování humanistických i barokních gramatik nám pomohlo vytvořit si představu, nakolik byl který autor ovlivněn mluveným jazykem a nakolik se držel humanistické normy. Dále jsme se zaměřili na popis příznakových hláskoslovných jevů, které byly předmětem naší analýzy. V závěru každé kapitoly věnované jednotlivému hláskoslovnému jevu jsme také zmínili postoje soudobých gramatiků. Následující kapitolu jsme věnovali autorovi analyzovaných textů Bohumíru Hynku Josefu Bílovskému, základním údajům jeho života a rysům typickým pro jeho kázání. V poslední teoretické kapitole jsme se zaměřili na světce a biblické postavy, kterým byla věnována analyzovaná kázání.

Nyní se pokusíme shrnout výsledky, ke kterým jsme dospěli v praktické části. Prvním analyzovaným příznakovým jevem bylo protetické *v-*, které jsme však nezaznamenali v žádném námi analyzovaném textu. Celkem jsme prozkoumali 413 slov, u nichž by byla proteze možná. Můžeme tedy konstatovat, že se autor

protetickému *v-* vyhýbal, samohlásku *o* zachovával na začátku slov i uprostřed po předponě. Autor tedy nebyl protetickým *v-* ovlivněn a ve svých textech tak udržoval starší stav spisovného jazyka, ve kterém tato změna své místo nenalezla.

Další analyzovanou změnou byla diftongizace *ú > ou*. V prvním kázání *Na den svatých Třech králův* jsme diftongizovanou podobu zaznamenali pouze v jediném případě u substantiva rodu mužského *oud*. V textu se také vyskytl jeden případ, kdy k diftongizaci nedošlo: substantivum *usta*. Změna patrně neproběhla proto, že substantivum má na počátku zkrácené *u*. V druhém textu *Na den svatých Fabiána a Šebestiána* k diftongizaci *ú > ou* došlo ve dvou případech u substantiv rodu mužského *oučinek* a *oud*. I v tomto textu se vyskytla slova, která zachovávají nediftongizovanou podobu. Jedná se o dva případy u substantiva *usta* a jeden případ na švu složeniny u vlastního jména *Zlatoustý*. I v posledním textu jsme zaznamenali diftongizované podoby, a to celkem u sedmi substantiv. Byla to substantiva rodu mužského *oud* (které se v textu vyskytlo dvakrát), *ouklad*, *ouřad* (to jsme zaznamenali třikrát) a femininum *ouzkost*. Také v tomto kázání se vyskytla substantiva, u nichž k diftongizaci *ú > ou* nedošlo. Nalezli jsme dvakrát substantivum *usta* a třikrát se vyskytlo vlastní jméno *Zlatoustý*. Ve všech námi analyzovaných kázáních se tedy diftongizace uplatnila v 10 případech, v dalších 9 byla zachována podoba s *u-*. Můžeme tedy konstatovat, že diftongizace *ú > ou* jako příznaková změna analyzovaná kázání značně ovlivnila.

Diftongizaci *ý > ej* jsme jako příznakový jev pozorovali v předponě, v základu slova a v koncovce. Kázání *Na den svatých Třech králův* obsahovalo pouze tři doklady provedené diftongizace. Ve dvou případech došlo k diftongizaci v základu sloves *oslejchati* a *rozmejšleti*, jeden případ jsme zaznamenali v předponě *vý-* u adjektiva *vejroční*. V ostatních 58 tvarech jsme se setkali se starší nediftongizovanou podobou. Ve druhém kázání *Na den svatých Fabiána a Šebestiána* jsme diftongizovanou podobu zaznamenali také ve třech případech. Všechny doklady se vyskytují výhradně uprostřed slova, a to u slovesa *mejlití* (2x) a *oplejvati*. Ve zbylých 110 případech nedošlo k diftongizaci *ý > ej*. Ani ve třetím kázání *Na slavnost svatých apoštolův Petra a Pavla* se tato příznaková změna příliš neprosadila. Nalezli jsme pouze jeden doklad po sykavce uprostřed slova (*zejskati*) a jeden v předponě *vý-* u substantiva rodu ženského *vejmluvnost*. Tato změna se však neprosadila v dalších 190 tvarech. Celkem tedy tyto tři texty obsahují 8 tvarů, u nichž proběhla příznaková diftongizace *ý > ej*. V 6 případech k této změně došlo v základu slova, ve 2 případech v předponě *vý-*, v koncovce adjektiv, rodových zájmen a číslovek jsme diftongizovanou podobu koncovek nezaznamenali,

stejně jako ve zbylých 358 tvarech. Autor se tedy ve všech svých textech přiklonil k staršímu humanistickému úzu a k úzu Bible kralické. Tuto hláskovou změnu užil jen výjimečně u slov, která vycházejí ze soudobého mluveného jazyka.

Poslední námi analyzovanou příznakovou změnou bylo úžení *é > í*. To se vyskytovalo v základu slov, v příponě přejatých slov a především v koncovkách adjektiv, rodových zájmen a číslovek. V kázání *Na den svatých Třech králův* jsme úžení zaznamenali uprostřed slova, v příponě i v koncovce. V základu slova se zúžená varianta objevila ve 14 případech. Nejčastěji bylo zastoupeno substantivum rodu mužského *chlív* (7x), dále femininum *kolíbka* (5x) a sloveso *lítat* (2x). V koncovce přejatých slov jsme zúženou podobu zaznamenali v jednom případě u substantiva *handlířky*. V koncovkách jsme úžení v různých pádech a číslech zaznamenali v 11 případech: u 6 adjektiv rodu mužského – *blahoslavený, dravý, Mariánský, narozený a svatý* (2x); u 3 adjektiv rodu středního – *anjelské, přirozené a smradlavé*; dále u jednoho zájmena rodu mužského – *který*; a jednoho zájmena rodu středního – *své*. Dalších 169 slov bylo bez uvedené změny. V druhém kázání *Na den svatých Fabiána a Šebestiána* jsme úžení našli v 19 případech. Čtyřikrát se zúžená podoba vyskytla v základu substantiva rodu mužského *chlív*, substantiva rodu ženského *kolíbka*, u slovesa *lítat* a od něj odvozeného adjektiva *lítající*. Zbylých 15 případů jsme zaznamenali v koncovkách: u 10 adjektiv rodu mužského – *celý* (2x), *císařský, kulatý, postavený, svatý* (2x), *učený, vážený a zlatý*; u jednoho adjektiva rodu ženského – *svatá*; u jednoho adjektiva rodu středního – *veliké*; dále u 2 zájmen rodu mužského – *náš* a *takový* a u jedné řadové číslovky – *druhý*. Dále jsme excerpovali 193 slov, která zachovávají starší podobu jazyka. V posledním kázání *Na slavnost svatých apoštolův Petra a Pavla* se úžení *é > í* prosadilo u 35 tvarů. Dvakrát jsme zúženou podobu našli uprostřed slova. Jedná se o slovesa *lítat* a *rozlíhalo*. Zbylých 32 zúžených tvarů se vyskytuje v koncovkách adjektiv, zájmen a číslovek: u 19 adjektiv rodu mužského – *aksamitový, celý* (11x), *černý, Molitynský, pochybný a svatý* (4x); u 4 adjektiv rodu středního – *celý* (2x), *Ježíšův* a *římský*; u 6 zájmen rodu mužského – *který* (4x), *náš* a *svůj*; dále u 2 zájmen rodu středního – *které* a *své*; u jedné číslovky rodu mužského – *jediný*. U ostatních 228 nalezených slov k úžení *é > í* nedošlo. Ve všech třech námi analyzovaných textech jsme úžení zaznamenali u 21 slov v základu slova, u jednoho slova v příponě a u 58 slov v koncovkách adjektiv, rodových zájmen a číslovek. K úžení dále nedošlo u 590 slov, u nichž by tato změna byla také podle dobových podmínek možná.

Procentuální vyjádření výsledků

Kázání	v-	o-	ou-	ú/u	ej	ý	í/ý	é
Tři králové	0%	100%	50%	50%	5%	95%	14%	86%
Sv. Fabián a Šebestián	0%	100%	40%	60%	3	97%	9%	91%
Sv. Petr a Pavel	0%	100%	58%	42%	1%	99%	13%	87%

Z tabulky s procentuálním vyjádřením vyplývá, že proteze se u Bílovského vůbec neuplatnila, diftong *ou-* na počátku slov užívá přibližně z 50%, diftong *-ej-* v základu slov, v předponě *vý-* a v koncovkách činí 3% z celkového počtu slov s možností této změny ve zkoumaných kázáních. Zúžené *í* v základu slov a především v koncovkách adjektiv, zájmen a číslovek téže deklinace užívá Bilovský ve všech třech kázáních přibližně z 12%, přičemž převládá úžení v koncovkách nad úžením v základu slov. Procentuální vyjádření poskytuje výrazný přehled o vysoké převaze tvarů nezasažených hláskovými změnami.

Je ovšem nutné také připomenout fakt, že všechny zmiňované hláskoslovné jevy, které dnes považujeme za příznakové pro češtinu nespisovnou, to jest pro obecnou češtinu a nářečí, byly v době vzniku těchto textů obvykle jevy mnohdy soudobými gramatikami doporučovanými. Je také těžké stanovit, nakolik byl autor ovlivněn těmito pravidly a do jaké míry podléhal mluvenému jazyku.

Na základě provedené analýzy však nezbyvá než konstatovat, že Bohumír Hynek Josef Bilovský se ve svých kázáních držel starší, humanistické normy spisovného jazyka a novější změny do jeho textů pronikaly pouze ojediněle, a to i přes to, že jeho texty dobou svého vzniku spadají do období vrcholného baroka, kdy bychom předpokládali, že pronikání změn provedených v běžně mluveném jazyce v posledním období hláskoslovného vývoje češtiny (mezi 14. – 16. stoletím) do psaného a tištěného jazyka bude mnohem silnější.

LITERATURA

PRAMENY:

BÍLOVSKÝ, Bohumír Hynek Josef: *Coelum vivum et firmamentum dogmatum Christi... Oppaviae*, J. V. Schindler 1724. Kázání *Na den svatých Třech králův*, s. 52-65; *Na den svatých Fabiána a Šebestiána*, s. 65-79; *Na Slavnost svatých apoštolův Petra a Pavla*, s. 432-456. Knihopis č. K01135. SVK Plzeň, sg. N 158073.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2001.

CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985.

ČERNÝ, V.: *Až do předsíně nebes. Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996.

HEYDUK, J.: *Svatí církevního roku*. Praha: Vyšehrad, 2001.

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

KOPECKÝ, M.: *Starí slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970.

KOPECKÝ, M.: *Nic stálého přítomného. K literárnímu baroku*. Brno: MU, 1999.

KOUPIL, O.: (ed.): *Matouš Benešovský zvaný Philomonus, Grammatica Bohemica/ Gramatika česká. Knížka slov českých vyložených*. Praha: Koniasch Latin Press, 2003.

KOUPIL, O.: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Praha: Karolinum, 2007.

LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny*. Praha: SPN, 1977.

PORÁK, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

SLÁDEK, M.: (ed.): *Svět je podvodný verbíř*. Praha: Argo, 2005.

VINTR, J.: *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. Listy filologické, 121, 1998, s. 341-346.